

SUUNNITELMA RAUHASTA

Yleisesikuntamajuri Vesa Tynkkynen

JOHDANTO

Karjalan Armeijan heinäkuussa 1941 alkanut hyökkäys jatkui edelleen marraskuussa Maaselän kannaksen valtaamiseksi. Samanaikaisesti oli Karjalan kannaksella aloitettu joukkojen osittainen kotiuttaminen.

Sotien jälkeinen historiankirjoitus on tulkinnut marraskuusta 1941 kesään 1942 asti kestäneet kotiuttamiset siten, että työvoiman irrottaminen puolustusvoimista talouselämän palvelukseen edellytti aseissa olevan kenttäarmeijan uudelleenjärjestelyä ja osittaisia kotiuttamisia. Tulkinta luokin mielikuvan, jonka mukaisesti sotatoimien johtamisessa operatiiviset kysymykset olivat jääneet työvoimatarpeiden varjoon.

Tämän kirjoituksen tarkoituksena on luoda aiempaa hienosyisempi ja syvällisempi kuva työvoimatarpeiden ja operatiivisten näkökohtien välisistä suhteista syksystä 1941 kesään 1942.

I SUOJAJOUKKOSUUNNITELMA

1.1 Suojajoukot ennen jatkosotaa

Talvisodan päätyttyä joukkojen kotiuttamiset aloitettiin maaliskuussa 1940. Kenttäarmeija jäi vajaavahvuiseen palvelukseen, jotta taattaisiin liikekannallepanossa joukkojen nopea perustaminen ja täydentäminen.¹ Kotiuttamisten jälkeen puolustusvoimien kokoonpano järjestettiin uudelleen vuoden 1940 aikana, jolloin rauhanajan kokoonpanoista lakkautettiin divisioonat. Niiden tilalle perustettiin viiden armeijakunnan (I - V AK) alaisuuteen kaksitoista prikaatia (1. - 12.Pr) ja yksi prikaati (13.Pr) merivoimien johtoon.²

Operatiivisten suunnitelmien uusimiseksi antoi Maavoimien esikunta 18.5.1940 käskyn alaisilleen armeijakunnille.³ Liikekannallepanossa kenttäarmeijan perustaminen ja keskittäminen suunniteltiin suojattavaksi suojajoukoilla. Ne perustettaisiin suoraan armeijakuntien johtoon käyttäen rauhanajan prikaateja runkona.⁴

Suojajoukkoprikaatit olisivat osa sotilasläänien johdossa vajaavahvuina perustettavista divisioonista, joille prikaatit alistettaisiin divisioonien ottaessa rintamavastuun. Prikaatin joukot muodostaisivat tällöin divisioonan määrävahvuuksiin kuuluvan jalkaväkirykmentin, kenttätykistörykmentin patteriston ja divisioonan huollon osia.⁵

Prikaatien tehtävänä oli viivyttää vihollisen etenemistä ja pysäyttää se viimeistään suunnitellun pääaseman eteen.⁶ Tällä tavoin ajateltiin varmistaa riittävästi aikaa kenttäarmeijan perustamiselle ja keskittämiseksi. Suojajoukkoprikaatin vastuualue oli sama kuin alueella rintamavastuun ottavalla divisioonalla.⁷

Puolustusvoimien valmiutta alettiin kohottaa 9.6.1941 antamalla käskyt suojajoukkojen perustamisesta. Kaikki sodanajan joukot käskettiin palvelukseen ylimääräisiin harjoituksiin 17.6.1941, joka käytännössä merkitsi liikekannallepanon toteuttamista. Tällöin perustettiin divisioonat ja ne ottivat rintamavastuun suojajoukkoprikaateilta, jotka täyttivät tehtävänsä ilman taistelua.

Ennen talvisotaa laadituissa suojajoukkosuunnitelmissa eri prikaatien organisaatiot oli muodostettu tulevaa suojajoukkotehtävää varten tarkoituksenmukaiseen kokoonpanoon.⁸ Välirauhan aikana vahvistettu suojajoukkoprikaatin kokoonpano oli jo vakioidumpi. Organisaatioon kuului runsaiden aselajijoukkojen lisäksi 3 - 4 pataljoonaa.⁹ Suojajoukkoprikaatissa olikin vuonna 1941 kaikki ne sotatoimiyhtymän voimavarat, joita edellytettiin

kenttäohjesäännön mukaan itsenäisen sotatoimen toteuttamisessa. Operatiivisesti suojajoukkoprikaati olikin suorituskyvyltään lähempänä divisioonaa kuin rykmenttiä.

1.2 Suunnittelu käynnistyy

Talvisodan jälkeen yhteyksien katkettua länsivaltoihin näytti Saksa vuonna 1940 olevan ainoa Neuvostoliiton vastapaino Itämeren piirissä. Suomen kannalta tilannetta voidaan luonnehtia valinnaksi Saksan ja Neuvostoliiton välillä. Valtaosa suomalaisista oli silloisessa tilanteessa ja silloisin tiedoin - valmis mieluummin joutumaan Saksan ja natsismin vaikutuspiiriin kuin Neuvostoliiton ja kommunismin osaksi.¹⁰ Saksan aiemman menestyksen myötä Suomen poliittinen ja sotilaallinen johto epäilemättä uskoi jatkosodan syttyessä, että sotaretki päättyisi nopeasti Neuvostoliiton luhistumiseen, joka mahdollistaisi sotaponnistusten olennaisen keventämisen jo syksyllä 1941.¹¹

Syksyllä vuonna 1941 suomalaiset olivat käytännössä saavuttaneet vanhan rajan Karjalan kannaksella. Samanaikaisesti Karjalan Armeija oli saavuttamassa niin Aunuksen kuin Petroskoinkin. Edelleen Saksa oli tunkeutunut syvälle Neuvostoliiton alueelle. Saavutetun menestyksen myötä alettiin Päämajassa suunnitella puolustusvoimien uudelleenjärjestelyä.¹² Päämajan operatiivinen osasto piti syyskuun alussa tarpeellisenä jättää maavoimiin kahdeksantoista prikaatia, joiden kokoonpano olisi sama kuin perustettujen suojajoukko-prikaatien.¹³

Armeijakuntia ja prikaateja arvioitiin tarvittavan seuraavasti:

- Karjalan kannas (I AKE)
 - kolme prikaatia
- Äänisen kannas (II AKE)
 - kolme prikaatia
- Vienan - Karjalan operaatioalue (? AKE)
 - kolme prikaatia
- Liikkuvat operaatiot (2 kpl AKE)
 - seitsemän prikaatia
 - yksi jääkäriprikaati
 - yksi ratsuväkiprikaati

Joukkojen käyttö edellytti saksalaisten oloa Pohjois - Suomessa. Liikkuviin operaatioihin varattujen joukkojen katsottiin riittävän hyökkäysvaiheen loppuun saattamiseen.¹⁴

Operatiivisten vaatimusten pohjalta Päämajan järjestelyosasto laati muistion kotiuttamisten toteuttamisesta. Muistion mukaan suojajoukkoihin tarvittaisiin 143 000 miestä, josta prikaatien osuus olisi 76 000 miestä. Palveluksessa arvioitiin olevan 53 000 varusmiestä, jolloin reserviläisikäluokista tarvittaisiin 90 000 miestä. Tämä katsottiin täytettävän, jos palvelukseen jäisivät reserviläisikäluokat 1914 1918, sillä edellytyksellä, että kutsuttaisiin palvelukseen em ikäluokkien lykkäystä saaneet miehet.¹⁵

Kotiutettaessa samanaikaisesti ikäluokat 1897 - 1913 arvioitiin tarvittavan aikaa n. 3 - 4 viikkoa. Tällöin kotiutettaisiin 242 000 miestä. Lisäksi arvioitiin vielä joulukuussa voitavan kotiuttaa kaksi vanhinta reserviläisikäluokkaa, kun koulutuksessa olevat alokkaat siirrettiisiin joukkoihin.¹⁶

1.3 Suojajoukkosuunnitelma

Laadittujen muistioiden perusteella tehtiin kolme asiakirjaluonnosta, jotka olivat

- käsky puolustusvoimain siirtymisestä suojajoukkokokoonpanoon,¹⁷
- käsky puolustusvoimain demobilisaatiosta¹⁸

– käsky aluejärjestölle demobilisaation valmistelua ja suoritusta varten¹⁹

Asiakirjojen perusteella suunnitelmat aiottiin toteuttaa portaittain. Ensinnä siirryttäisiin suojajoukkokokoonpanoon ja vasta sitten kotiutettaisiin vanhemmat ikäluokat.

Maavoimissa suojajoukkokokoonpanoon suunniteltiin siirryttävän siten, että prikaatien rungon muodostaisivat varusmiesjoukko - osastot (jalkaväkirykmentti ja kevyt kenttätykistöpatteristo) eli samat joukot, jotka olivat jo kesäkuussa 1941 olleet prikaatinkokoonpanossa. Muilta osin prikaati täydennettäisiin divisioonan muista joukoista.

Prikaatit muodostettaisiin divisioonien selustassa, jonka jälkeen ne ottaisivat rintamavastuun ja divisioonien pääosat kotiutettaisiin. Mahdollisessa uudessa liikekannallepanossa suojajoukkoprikaati muodostaisi edelleen osan siitä divisioonasta, jolle se alistuisi.

Suojajoukkoja muodostettaessa siirrettäisiin ikäluokkiin 1897 - 1913 kuuluvat miehet omiin yksiköihinsä. Tällöin divisioona olisi jaettu nuorennettuihin joukkoihin, joihin kuuluisivat reserviläis- ja varusmiesikäluokat 1914 - 1922. Ne muodostaisivat suojajoukkoprikaatit. Vanhempien ikäluokkien miehistä muodostettaisiin divisioonan muut joukot.

Vanhempien ikäluokkien muodostamat joukot kotiutettaisiin yksiköittäin materiaali mukanaan, jolloin nopea perustaminen uudelleen olisi mahdollista. Kotiuttamisen johtaisi divisioonan komentaja, josta samalla tulisi sotilasläänin komentaja.

Suunnittelu eteni siten, että Ylipäällikölle esiteltiin syyskuun viimeisenä päivänä 1941²⁰ järjestelyosastolla laaditut kolme vaihtoehtoa suojajoukkoprikaatin kokoonpanoksi.²¹ Ensimmäinen vaihtoehto noudatti laadittua suunnitelmaa, jonka mukaisesti prikaatiin kuuluisi kolme pataljoonaa ja yhden kenttätykistöpatteriston lisäksi tarvittavat aselajijoukot. Esittelyn perusteella hän antoi tehtäväksi laatia suunnitelman suojajoukkokokoonpanoksi siten, että prikaatiin tulisi neljä pataljoonaa tai vaihtoehtona kolme pataljoonaa ja jääkärikomppania sekä samassa suhteessa tykistövahvistusta.²² Päätöksen mukaisesti suunnittelun perustaksi voitaisiin siis ottaa joko toinen tai kolmas vaihtoehto.

Järjestelyosastossa 2.10. valmistuneen suunnitelman mukaan palvelukseen jäisivät toisen vaihtoehdon mukaisesti reserviläisikäluokat 1912 -1918 sekä varusmiesikäluokat 1919 -1922.²³ Näistä oli muodostettava kahdenlaisia jalkaväkiprikaateja. Kymmenen prikaatia (1. - 10.Pr) oli järjestettävä siten, että niihin kuuluisi neljä pataljoonaa, raskas patteristo, kranaatinheitin -, tykki -, viesti - ja huoltokomppania sekä pioneerijoukkue.²⁴ Päämaja hyväksyi lokakuun 25.päivänä IV AK:n esityksen pioneerijoukkueen muuttamisesta komppaniaksi.²⁵ Lisäksi prikaatiin liitettäisiin kenttäsaaraala, lääkintäjoukkue ja kolonna. Seuraavat kuusi prikaatia (11. -16.Pr) erosivat edellisistä siinä, että niiden raskaassa patteristossa olisi vain kaksi patteria. Kuudentoista jalkaväkiprikaatin lisäksi oli muodostettava jääkäriprikaati ja ratsuväkiprikaati.²⁶

Ylipäällikkö pitäytyi päätöksessään järjestelyosaston ja operatiivisen osaston laatimissa puiteissa. Kuitenkin suojajoukkoprikaatin jalkaväen ja tykistön voimakas lisääminen aiheutti sen, että tarkennettu kokoonpano vähensi kotiutettavien ikäluokkien määrää. Myös ikäluokat 1912 ja 1913 jäisivät palvelukseen. Muutos nosti suojajoukkojen vahvuutta 25 000 miehellä.

1.4 Kaavailut rauhanajan joukkojen ryhmitykseksi

Lokakuun alussa vuonna 1941 valmistunut suunnitelma suojajoukoista ja vanhempien ikäluokkien kotiuttamisesta loi perusteet aloittaa suunnittelun puolustusvoimien rauhan aikaiseksi järjestelyksi. Mahdollista sodan päättymistä silmälläpitäen tehtiin Päämajan järjestelyosastolla suunnitelma maavoimien rauhan aikaiseksi ryhmitykseksi ja toimintaperiaatteeksi. Suunnitelma valmistui lokakuun puolessa välissä vuonna 1941.²⁷

Suunnitelman lähtökohtana oli maarajan muotoutuminen kolmelle kannakselle, joita olivat Karjalan kannas, Äänisen kannas ja Vienan kannas.²⁸ Tämän perusteella Päämaja

näki siis lokakuun puolella välissä tavoitteiden ulottamisen Vienanmereen. Näin ollen yleensä kolmantena kannaksena esitetty Maaselän kannas saattoikin Päämajan näkökulmasta katsottuna olla vielä tässä vaiheessa vain Karjalan Armeijan välitavoite ennen Vienanmerta.

Rauhanajan joukot suunniteltiin ryhmitettäväksi viideksi armeijakunnaksi kuten oli ollut ennen jatkosodan alkua. Kullekin kannakselle suunniteltiin sijoitettavan yksi armeijakunta (I - III AK). Niiden suojajoukot olisivat pääosin määrävahvuisia. Yhtymien korkeaa valmiutta perusteltiin sillä, että niiden syrjäinen sijainti ja maan liikekannallepanojärjestelmä ei mahdollista niiden nopeaa täydentämistä. Reserviksi suunniteltiin varattavaksi Kevyt Armeijakunta Joensuu - Lappeenranta alueelle, joka täydennettäisiin valmiutta kohotettaessa joko koulutuksessa olevista varusmiehistä tai reserviläisistä. Alokkaiden peruskoulutus suunniteltiin toteutettavaksi puolen vuoden mittaisena koulutuksena ns Koulutus - Armeijakunnassa (V AK) ennen siirtoa itärajalla oleviin suojajoukkoihin. Saapumiserät astuisivat palvelukseen kaksi kertaa vuodessa, toukokuussa ja lokakuussa.²⁹

Armeijakuntien suunniteltiin käsittävän seuraavat joukot:

- I - III AK, kussakin yhtymässä
- kaksi prikaatia (a 3 pataljoonaa)
- raskas patteristo
- kevyt ilmatorjuntapatteristo
- viestipataljoona
- pioneeripataljoona
- huoltopataljoona
- KvAK
- panssariprikaati
- jääkäriprikaati
- moottoroitu jääkäriprikaati
- ratsastava patteristo
- kevyt ilmatorjuntapatteristo
- huoltopataljoona
- V AK: n koulutuskokoonpanossa
- kaksi jalkaväkirykmenttiä
- kenttätykistörykmentti
- viestipataljoona
- pioneeripataljoona

Huollon tehtäviin sijoitettavat varusmiehet saisivat puolen vuoden jalkaväkikoulutuksen jalkaväkirykmenteissä, jonka jälkeen erikoiskoulutus annettaisiin suojajoukkoarmeijakuntien huoltopataljoonissa. Suurimpana erona välirauhan aikaiseen kokoonpanoon oli ratsuväen ja linnoituspatteristojen poistaminen.³⁰

1.5 Komentajien mielipiteet

Suunnitelmat suojajoukoista ja kenttäarmeijan pääosien kotiuttamisesta tehtiin tiukasti Päämajan johdossa. Armeijakuntien komentajille laadittiin jo lokakuussa 1941 lausuntopyyntö tulevasta kenttäarmeijasta. Varsinainen asiakirja on kuitenkin lähetetty korjatuilla päivämäärillä vasta 4. päivänä marraskuuta - itse asiassa jälkikäteen.³¹

Päämaja pyysi vastauksia lukuisiin organisaatiota, aseistusta, ajoneuvoja ja liikekannallepanoa koskeviin kysymyksiin. Suojajoukkojen ja kenttäarmeijan kehittämisen kannalta mielenkiintoisimpia olivat seuraavat kysymykset:

- onko tarkoituksenmukaisempaa, tuleva raja huomioiden, pitää suojajoukot ja varsinai-

nen kenttäarmeija erillään kuten ennen talvisotaa vai pidetäänkö suojajoukot osina kenttäarmeijaa kuten ennen nykyistä sotaa ?

– onko sotatoimiyhtymänä edullisin

– divisioona vai

– prikaati

vai onko säilytettävä molemmat edelleenkin?³²

Järjestelyosaston arkistosta on löydetävissä Karjalan kannaksella olleiden I AK:n komentajan ja IV AK:n divisioonien sekä Päämajan johdossa Rukajärvellä taistelleen 14.D:n vastaukset. Karjalan Armeijan vastaukset puuttuvat, joten seuraavana esiteltävät asiakokonaisuudet eivät välttämättä kuvaa koko komentajiston mielipidettä.

Kenttäarmeijan ja suojajoukkojen välistä suhdetta koskevissa vastauksissa päädyttiin yksimielisesti Päämajan suunnitelmasta poikkeavaan järjestelyyn. Parhaaksi ratkaisuksi nähtiin kenttäarmeijan ja suojajoukkojen pitäminen erillään kuten oli ollut ennen talvisotaa.³³ Puolet vastanneista komentajista näki kuitenkin varsin perustellusti tulevan itärajan mahdollistavan kummankin järjestelmän käytön.³⁴

I AK:n komentaja kenraalimajuri E. Mäkinen perusteli kummankin järjestelmän käyttöä seuraavasti: **Huomioon ottaen kuitenkin vaatimuksen, että kenttäarmeijan yhtymät on saatava keskityksen jälkeen sotatoimiin kokonaisina tuntuu Itä - Karjalassa toimiviin joukkoihin nähden, johon keskityskuljetukset ovat pitkä ja suojajoukot tulevat toimimaan laajalla alueella, edullisimmalta järjestely, jonka pohjana on kenttäarmeijasta erillään toimivat suojajoukot. Sensijaan Kannaksella, jossa suojajoukot ja kenttäarmeija saadaan välittömästi keskitysalueeseen liittyvältä asutusalueelta, voidaankin edullisesti säilyttää ennen nykyistä sotaa voimassa ollut järjestely jonka mukaan suojajoukot ovat osina kenttäarmeijasta.**³⁵

Kysymyksen sotatoimiyhtymän perusorganisaatiosta oltiin yksimielisesti divisioonan kannalla aivan kuten Päämajakin. Prikaatin tarpeellisuutta ei kielletty, mutta sen käyttöta-voista esitettiin toisistaan varsin eriäviä mielipiteitä. Lähinnä prikaattia nähtiin käytettävän nopeana reservinä, ainoastaan suojajoukkona tai vaikeakulkuisilla alueilla. Yleinen näkemys oli kuitenkin se, että muodostettavien prikaatien tulisi olla parhaiten koulutettuja joukkoja.³⁶

Suomi oli valmistautunut lyhyeseen vain muutaman kuukauden kestäväan sotaan. Saksan aiempi menestys ja voitokkaasti alkanut hyökkäys Neuvostoliittoon sekä omien sotatoimien työntyminen kohti kaukaisia tavoitteita vain vahvistivat käsitystä nopeasti päättyvästä sodasta. Lokakuun puoleen väliin mennessä Päämaja olikin valmistellut suunnitelmat portaittaisesta siirtymisestä rauhanaikaiseen kokoonpanoon.

2 HOITAMATON TYÖVOIMAKYSYMYS

2.1 Valmistelut ennen jatkosotaa

Talvisodassa saadut kokemukset osoittivat, että työvoimaorganisaatio sisälsi lukuisia epäkohtia, jotka vaativat uudistuksia. Työvoimaan liittyneiden uudistusten ja suunnitelmi- en käynnistäminen edellytti lukuisia muutoksia eri hallinnon haaroilla. Tämä merkitsi sitä, että työvoimaorganisaation kehittäminen ja työvoiman käytön laaja-alainen suunnittelu saattoi alkaa vasta syksyllä 1940.³⁷

Työvoima-asioiden hallinnon keskittämiseksi yhden viranomaisen alaisuuteen annetiin asetus tammikuun 17. päivänä 1941. Tällöin eri ministeriöiden vastuulla olleet työvoimaa ja työllisyyttä koskevat kysymykset siirrettiin Kululaitosten ja yleisten töiden ministeriön hoidettavaksi. Samanaikaisesti kuhunkin kuntaan perustettiin työvoimalautakunnat.³⁸

Työvoimaa voitiin kriisin aikana käyttää kahdenlaisiin tehtäviin. Maanpuolustuksen ja maan talouselämän kannalta tärkeisiin töihin tai ns siviilitehtäviin. Näihin tarkoituksiin käytettävissä ollut työvoima oli lain mukaan joko asevelvollista tai työvelvollista.³⁹ Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö asetti helmikuun 13.päivänä 1941 toimikunnan, ns. Laaksosen toimikunta, jonka tehtävänä oli laatia ehdotus työvelvollisen työvoiman käytöstä maanpuolustuksen kannalta tärkeisiin tehtäviin ja tarkastella naistyövoiman käyttöä puuttuvan miesmäärän korvaamiseen toteutettaessa täydellinen liikekannallepano.⁴⁰

Toimikunnan mietintö valmistui huhtikuun 15.päivänä 1941. Siinä todettiin, että 18 - 59 -vuotiaita miehiä on käytössä sodan aikana noin 100 000, joista osa on työvelvollisia ja osa ajoittain ilmasuojelujoukoissa palvelevia. Mietintö sisälsi esityksen, jolla niukka käytössä oleva työvoima jaettaisiin.⁴¹ Toimikunnan mietinnön perusteella käynnistettiin valmistelut. Kotijoukkojen esikuntaan perustettiin kesäkuun 20.päivänä työvoimatoimisto, joka laajennettiin lokakuun 29.päivä kolme toimistoa käsittäväksi työvoimaosastoksi. Edelleen suojeluskuntapiirien esikuntiin nimettiin työvoimaupseerit. Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön alaisuuteen perustettiin aluksi 21 työvoimapiiriä.⁴²

Uusi asetus, jolla täydennettiin tammikuun 17.päivänä 1941 annettua asetusta yleisen työvelvollisuuden soveltamisesta sodan aikana, annettiin juuri ennen sodan puhkeamista kesäkuun 20.päivänä. Siinä määrättiin Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö johtamaan ja valvomaan työvelvollisuuden toimeenpanoa. Niissä asioissa, jotka koskivat työvelvollisuuden soveltamista työvoiman hankkimiseksi puolustuslaitoksen kannalta tärkeisiin tehtäviin määrättiin ylimmäksi toimeenpanoviranomaiseksi Kotijoukkojen esikunta, joka tässä tehtävässä toimi yhdessä Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön kanssa.⁴³

Sotatarviketeollisuuden henkilövarausten tarkistamiseksi annettiin teollisuuspiireille käsky elokuun 30.päivänä 1940. Teollisuuslaitoksittain laaditut henkilöstön varausluettelot saatiin valmiiksi huhtikuuhun mennessä niiden laitosten osalta, joille sotataloustehtäviä oli annettu. Kokonaisuutena työvoiman varauskysymys oli jatkosodan alussa vielä kesken-eräinen. Pääesikunnan järjestelyosasto antoi viimeisimmät ohjeet lykkäys- ja vapautusmääräysten antamisesta kesäkuun alussa 1941.⁴⁴

Työvoiman käytöstä vastanneiden siviiliviranomaisten organisaation kehittäminen oli keväällä 1941 vielä pahasti kesken. Tästä johtuvasta varautumattomuudesta oli sodan alkaessa vääjäämättömänä seurauksena se, että maataloustuotannon ja vientiteollisuuden tärkeitä ammattimiehiä sekä muiden alojen työntekijöitä kutsuttiin palvelukseen huomattavasti enemmän kuin kyseisillä aloilla olisi tuolloin ollut varaa. Lisäksi korvikehenkilökunnan hankinta tai kouluttaminen oli vielä täysin toteuttamatta.⁴⁵

Välirauhan aikaiset sotilasviranomaiset suunnittelivat ja käsittelivät työvoimavaruukset sekä päättivät vapauttamiset. Teollisuudesta ainoana alana asetettiin erityisasemaan metalliteollisuus, jonka lähes koko toiminnan oli tarkoitus muuttua sotatarviketuotannoksi. Sodan alkaessa tämän teollisuuden alan henkilövarausjärjestelyt olivatkin niin pitkällä, että tuotantolaitokset pystyivät jatkamaan toimintaansa keskeytyksettä.⁴⁶

2.2 Työvoimatarpeet jatkosodan alussa

Välirauhan aikana hankittiin armeijalle runsaasti lisää materiaalia. Mahdollisen uuden sodan arvioitiin olevan lyhyt, ehkä muutamia kuukausia. Talvisodan päättyessä Moskovan allekirjoitettu rauhansopimus pidensi huomattavasti Suomen maarajaa. Sodan lyhyt kesto ja pitkä maaraja vaikuttivat siihen, että arvioitiin tarvittavan huomattavasti aiempaa suurempi armeija. Lisäksi nähtiin, että mahdollisessa sodassa on lyhytaikaisesti mahdollista jännittää maan voimavarat äärimmilleen.⁴⁷

Puolustusvoimien kokonaisvahvuus kasvoi heinäkuun loppuun mennessä 475 000 mieheen. Kaikkiaan oli palveluksessa, lotat ja ilmavalvontahenkilökunta mukaanlukien, 630 000 kansalaista eli 16 prosenttia väestöstä.⁴⁸ Maan voimavarat oli jännitetty äärimmilleen, koska yleensä arvioidaan, että jos liikekannallepanossa kutsutaan palvelukseen 15 prosenttia koko maan väkiluvusta, kansan elävä voima on jatkuvaa sodankäyntiä ajatellen käytetty lähelle äärirajaa.⁴⁹

Liikekannallepanon tapahduttua jäi maan talouselämän sekä virastojen palvelukseen lykkäys- ja vapautusmääräysten perusteella noin 30 000 reserviläistä. Suurin osa heistä sijoitettiin sotatarviketeollisuuden ja pienempi osa maan muun tuotanto ja elinkeinoelämän palvelukseen sekä valtion, kuntien ja seurakuntien viran- ja toimen haltijoiksi. Määrä osoitautui heti liikekannallepanon päätyttyä liian pieneksi. Sotilasviranomaiset olivat pakotettuja nimellisten anomusten perusteella jatkuvasti kotiuttamaan reserviläisiä.⁵⁰

Kotirintaman maataloustöihin jääneet työvoimareservit selvisivät omin avuin heinäkorjuusta, mutta varsinaiset sadonkorjuu-, sekä syyskylvö- ja kyntötyöt edellyttivät jo apuvoimien saamista armeijasta. Kootujen tarpeiden perusteella Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö esitti hieman yli 20 000 henkilön lomauttamista. Päämaja suostui lomauttamaan elokuusta marraskuuhun 5 100 miestä. Syksyn aikana lomautettiin vielä 44 000 miestä eri mittaisiksi ajoiksi.⁵¹

Työvoimapuutteen takia syksyn kyntötöistä jäi puolet niin myöhäiseen vaiheeseen, että aikainen talven tulo esti niiden teon. Samoista syistä myös peruna-, juures- ja viljasato jäivät normaalia huomattavasti pienemmiksi.⁵² Toisaalta on otettava huomioon, että kesä 1941 oli viljakasveille poikkeuksellisen epäedullinen ja Karjalan luovuttaminen keväällä 1940 pienensi viljelyalaa 290 000 hehtaarilla ja saatavaa satoa 15 prosentilla.⁵³ Työvoiman tarve oli suuri kaikilla teollisuuden aloilla. Kuitenkin viennin tyrehtyminen pakotti vähentämään puu- ja paperiteollisuuden tuotantoa, ja raaka-ainepula vaikutti kumi-, nahka-, tekstiili-, vaate- ja kenkäteollisuuden työpaikkoihin.⁵⁴

Puolustusministeri R. Waldenin asema oli näissä oloissa vaikea ja työläs. Hän vastasi kutsuntojen järjestämisestä, reserviläisten sekä työvelvollisten palvelukseen ottamisesta ja varustamisesta. Hallituksen jäsenenä hänen oli valvottava, ettei aseisiin kutsuttu miehiä yli maan todellisen kantokyvyn sekä myös että - milloin siihen suinkin oli mahdollisuutta - aseissa oleville myönnettiin työlomaa jo sodankäynnin kannalta välttämättömiin tehtäviin ja kotirintaman huollon vaatimia siviilitöitä varten.⁵⁵ Ministeri Walden joutuikin jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana olemaan hallituksen ja Päämajan välinen tulkki ja välittäjä, koska ylimmällä sotilaallisella ja poliittisella johdolla ei ollut yhteisiä kokoontumisia syksyllä 1941.

3 TOTEUTUS ALKAA

3.1 Operatiiviset valmistelut

3.1.1 Päämajan suunnitelma

Päämajan operatiivisten suunnitelmien kehittymistä suojajoukkojen käytön osalta syksyllä 1941 on vaikeaa esittää. Hyökkäyssotatoimien suunnittelu ja johtaminen on ilmeisesti vaatinut päähuomion, jolloin suojajoukkojen operatiivisesta käytöstä on laadittu varsin niukasti asiakirjoja.

Ensimmäinen suojajoukkojen käyttöä koskeva suunnitelma on syyskuulta 1941. Siinä on ryhmitetty kolmipataljoonaiset prikaatit aiemman perusajatuksen mukaisesti, jossa yhdeksän prikaatia on rajoilla ja saman verran reservinä.⁵⁶ Tarkennettu suunnitelma on laadittu lokakuun loppupuolella, jossa kenttäarmeijan suojajoukkojen käyttöajatus on esitetty operaatiosuunnittain lohkokaaavana.⁵⁷ Joukot suunniteltiin ryhmitettävän siten, että

- Karjalan kannas (IV AKE)
 - 4.Pr, muodostaa 8.D:n suojajoukon
 - 5.Pr, muodostaa 4.D:n suojajoukon
 - 7.Pr, muodostaa 2.D:n suojajoukon
- Aunuksen kannas (II AKE)
 - 1.Pr, muodostaa 10.D:n suojajoukon
 - 9.Pr, muodostaa 7.D:n suojajoukon
 - 8.Pr, muodostaa 11.D:n suojajoukon
- Vienan - Karjalan operaatioalue (III AKE)
 - 10.Pr, muodostaa 14.D:n suojajoukon
 - 11.Pr, muodostaa 3.D:n suojajoukon
 - 12.Pr, muodostaa 6.D:n suojajoukon
- Liikkuvat operaatiot
 - Ylipäällikön reservit
 - 3.Pr, muodostaa 12.D:n rungon
 - JPr
 - RvPr
- VI AK
 - 2.Pr, muodostaa 5.D:n rungon
 - 13.Pr, muodostaa 17.D:n rungon
 - 14.Pr, muodostaa 1.D:n rungon
- VII AK
 - 6.Pr, muodostaa 18.D:n rungon
 - 15.Pr, muodostaa 15.D:n rungon
 - 16.Pr, muodostaa 19.D:n rungon

Suunnitelma noudattaa pääpiirtein välirauhan aikaista suojajoukkoprikaatien ryhmitystä.⁵⁸ Taistelujouduksen muutokset ja hyökkäyksen eteneminen ovat vaikuttaneet joukkojen ryhmitykseen. Oleellisin muutos oli reservien jakaantuminen kolmiosiseksi. Ylipäällikkö varasi itselleen reserviksi nopeimmat ja kevyimmät joukot, RvPr:n ja JPr:n sekä 3.Pr:n. Osa VIAK:n ja VII AK:n prikaateista muodostuivat reserviläisdivisioonista, 1.D, 15.D ja 19.D, joille ei ollut välirauhan aikana suunniteltu suojajoukkotehtäviä, vaan ne olivat Ylipäällikön reservinä. 2.Pr:n ja 6.Pr:n suojajoukkotehtävät eivät olleet enää ajankohtaisia, koska Laatokan luoteisranta oli suomalaisten joukkojen hallussa. Ilmeisesti aikaisin syksyllä nähtiin, että venäläiset joutuvat luopumaan Hankoniemestä, jolloin 13.Pr:n suojajoukkotehtävä ei enää olisi ajankohtainen, vaan se voitaisiin varata reserviksi. Edellä on kapealaisesti selvitetty vain kenttäarmeijan yhtymien käyttöä. Suunnitelmat sisältävät myös koko kenttäarmeijan aselajijoukkojen käytön. Edelleen on löydettävissä myös ilmavoimia ja merivoimia koskevat vastaavat suunnitelmat.

Marraskuun alussa 1941 Päämajan operatiiviset suunnitelmat suojajoukkokokoonpanosta olivat kiteytyneet jo joukkojen käyttösuunnitelmaksi. Syyskuun alussa laadittuun alustavaan perusajatuksen ei ollut tullut nimeksikään muutoksia. Tämän suunnitelman toteuttaminen edellyttäisi hyökkäyssotatoimien portaittaista loppuun saattamista Karjalan kannakselta pohjoiseen, jotta tarvittavat joukkojen siirrot voitaisiin toteuttaa.

3.1.2 Puolustuslinja Karjalan kannaksella

Uudestijärjestelyt Karjalan kannaksella aloitettiin lokakuun puolivälissä annetun käskyn mukaisesti. Varsinaisten puolustusasemien tiedustelu alkoi I AK:n⁵⁹ ja IV AK:n⁶⁰ alueilla marraskuun 6.päivänä 1941 annetuilla Päämajan käskyillä.

IV AK:n saama käsky edellytti maastontiedustelun nopeaa aloittamista siltä varalta, että

Karjalan kannaksen linnoittaminen tulee uudelleen kiireelliseksi. Armeijakunnan tuli tiedustella pääpiirtein linja: **Suomenlahti – Rieskjärvi – Punnusjärvi – Pasurinlahti**. Vaikkakaan pääpuolustuslinjan lopullista kulkua ei kyetty määrittelemään käskettiin maastontiedustelu toteuttaa sillä tarkkuudella, että sekä vakinaiset että kenttälinnoitusrakennustyöt voidaan viivytyksettä aloittaa.

I AK:n tuli toteuttaa maastontiedustelu seuraavien alueiden linnoittamiseksi: **Kiviniemen ylikulkupaikka, huomioimalla myös sillanpääaseman rakentamismahdollisuudet, Taipaleenjokilinja**. Muut ohjeet ja käskyn sananmuoto olivat samanlaiset kuin IV AK:n vastaavassa käskyssä. Pääpuolustuslinja suunniteltiin siis Karjalan kannaksella kulkeväksi 10 - 30 kilometriä taempaa kuin syyskuun alussa saavutettu tasa.

Päämaja täydensi 11.päivänä marraskuuta aiemmin antamia tiedusteluperusteita I AK:lle ja IV AK:lle. Uudestijärjestelyjen pohjaksi käskettiin ryhmitys, jossa Karjalan kannaksella olisi kolme prikaatia käsittävä armeijakunta.⁶¹

IV AKE lähetti Päämajaan jo 9.päivänä marraskuuta esityksen pääpuolustuslinjan muiksi vaihtoehdoiksi. Esityksessä päädyttiin ehdottamaan selvästi lähempänä Leningradia olevaa linjaa: **Vammelsuu – Sahakylä – Kuuterselkä – Kotselkä – Ahijärven luot.puolitse – Salo – Vehmainen – Lipola (Vaihtila) – Rautu (Mäkrä) – Raaja (Riiska)**.⁶² Päämaja hyväksyi esityksen marraskuun puolivälissä korostaen, että vallitsevassa tilanteessa pääpuolustuslinjan tarkkaa kulkua ei vielä voitu sanoa, koska valtakunnan rajan tulevaa kulkua ei vielä tiedetty.⁶³ Edelleen tulevan puolustuslinjan tiedustelua Karjalan kannaksella määrättiin johtaman IV AKE, joka voisi tähän liittyen antaa käskyjä I AKE:lle.

IV AK:n komentaja kenraaliluutnantti L. Oesch käski marraskuun 19.päivänä I AK:n komentajalle⁶⁴ ja divisioonien komentajille⁶⁵ puolustusasemien tiedusteluun liittyvät tehtävät. Saamiensa tiedustelutulosten perusteella ilmoitti Oesch päättävänsä joulukuun puoleen väliin mennessä puolustuslinjan tarkan kulun. IV AK lähetti joulukuun 9.päivänä Päämajaan selvityksen valmistelujen etenemisestä ja puolustuslinjan kulusta, johon ei ollut tullut mainittavia muutoksia.⁶⁶ Linnoitussuunnitelmien arveltiin valmistuvan joulun mennessä.

3.1.3 Puolustuslinja Aunuksen kannaksella

Karjalan Armeija oli jo 15.päivänä lokakuuta 1941 käsenyt alustavat perusteet Aunuksen kannaksen, Laatokan ja Äänisen välinen alue, puolustuksesta.⁶⁷ Asiakirjassa todetaan, että Leningradin valtauksen jälkeen ja Syvärin tultua selvitetyn perustetaan Aunuksen kannakselle yksi armeijakunta, johon kuuluu neljä prikaatia ja kolme rajapataljoonaa. Prikaatit olisivat kolmipataljoonaisia. Lisäksi niihin voisi kuulua polkupyöräkomppania. Joukkoja suunniteltiin käytettäväksi siten, että rajapataljoonat olisivat Syvärin eteläpuolella, kolme prikaatia Syvärin suuntaisesti ja yksi Äänislinnan alueella ja siitä pohjoiseen. Puolustusvalmistelujen suunnittelua täydennettiin marraskuun 7.päivänä annetulla käskyllä, jonka mukaisesti puolustusasemissa tyydytään toistaiseksi kenttävarustusten rakentamiseen ottaen huomioon mahdollisesti määrättävät vakinaiset linnoitustyöt. Alustava suunnittelu oli aloitettava heti.⁶⁸

Päämajan operatiivisen osaston päällikkö laati marraskuun alkupuolella muistion, jossa käsiteltiin Aunuksen kannaksen asemien tiedustelua ja linnoittamisen toteutusta.⁶⁹ Muistion perusteella käskettiin 11.päivänä marraskuuta Karjalan Armeijan komentajalle perusteet Aunuksen kannaksen puolustusvalmistelujen toteuttamiseksi.⁷⁰ Käsky edellytti viivytysasemien tiedustelua ja valmistelua Syvärin eteläpuolelle, Syvärin vesistölinjaan tukeutuvan puolustuslinjan tiedustelua ja linnoittamista kenttävarustuslaittein sekä taempien asemien tiedustelua linnoittamisen aloittamiseksi.

Karjalan Armeijan esikunta käynnisti valmistelutyöt Aunuksen kannaksella marraskuun 16.päivänä VI AKE:lle ja VII AKE:lle antamallaan käskyllä. Käytössä olevien joukkojen määrä oli vähentynyt kolmeen prikaatiin. Pataljoonien määrä oli noussut prikaatissa kolmesta neljään. Lisäksi todettiin, että nämä prikaatit muodostavat rungon sellaiselle puolustusjärjestelmälle, johon nojautuen Aunuksen kannakselle voitaisiin tarvittaessa keskittää kolme divisioonaa. Edelleen annettiin perusteet taempien asemien tiedustelusta. Syväin eteläpuolinen tiedustelu oli toistaiseksi siirrettävä myöhempään ajankohtaan, koska valtakunnan tulevasta rajasta ei vielä ollut varmuutta.⁷¹

Viimeisten tavoitteiden tultua saavutetuksi Karhumäen alueella joulukuun alkupuolella, antoi Karjalan Armeijan esikunta 26.päivänä joulukuuta käskyn yhtymän siirtymisestä toistaiseksi puolustukseen. Asemien valinnassa käskettiin noudattaa marraskuussa annettujen käskyjen periaatteita.⁷²

3.2 Uudelleenjärjestelyt

3.2.1 Karjalan kannas

Päätös uudelleenjärjestelyjen aloittamisesta tehtiin lokakuun 15.päivänä 1941.⁷³ Karjalan kannaksella olevat I AK ja IV AK saivat käskyn toteutuksesta seuraavana päivänä.⁷⁴ Päämaja ei käyttänyt antamissaan käskyissä termiä "suojajoukkokokoonpanoon siirtyminen", vaan se korvattiin kaikkialla termillä "uudestijärjestelyt" tai "uudelleenjärjestelyt". Ilmeisesti todellisen toiminnan salaamiseksi ja toisaalta ennen aikaisten kotiuttamistoiveiden torjumiseksi suunnitelmasta käytettiin toteutusvaiheessa toista nimeä.⁷⁵ Rukajärven suunnalla Päämajan johdossa oleva 14.D sai samanaikaisesti käskyn järjestelyjen aloittamisesta.⁷⁶ Toimeenpano oli toteutettava 18.10. - 1.11.1941. Uudelleenjärjestely käskettiin toteutettavaksi syyskuussa laaditun asiakirjaluonnoksen, käsky puolustusvoimain siirtymisestä suojajoukkokokoonpanoon, mukaisesti. Järjestelyt koskivat kuutta divisioonaa 12.D, 2.D, 18.D, 19.D, 10.D ja 15.D, joista oli tarkoitus muodostaa kuusi prikaatia 3.Pr, 7.Pr, 6.Pr, 16.Pr, 1.Pr ja 15.Pr.

Toteutukseen oli kuitenkin tullut eräitä tarkennuksia. Annettu käsky ei tähdännyt suoraan suojajoukkokokoonpanoon siirtymiseen. Divisioonista perustettavia suojajoukkoprikaatien runkoja ei käsketty irrottaa selustaan, jossa ne täydennettäisiin määrävahvaiseksi, jonka jälkeen ne ottaisivat rintamavastuun divisioonilta. Tämä näkyy esimerkiksi IV AK:n antamassa käskyssä uudelleenjärjestelyistä, jossa todettiin, että prikaatien jalkaväen muodostavat rykmentit pysyvät sen heikisillä paikoillaan samoin kuin prikaatien tuleva neljäs pataljoona jää uudelleenjärjestettynä rykmenttiinsä.⁷⁷ Armeijakunnat saivat vielä varsinaisen toimeenpanokäskyn lisäksi useita tarkennuksia.⁷⁸

Suojajoukkokokoonpanoon tähtäävien uudestijärjestelyjen toteutuksesta annetut käskyt edellyttivät ryhmitystä muuttamatta lopputulosta, jossa divisioonat olisi jaettu kahteen osaan. Nuoremmat osat muodostaisivat suojajoukkoprikaatin ja vanhemmat osat divisioonan mahdollisesti kotiutettavat yksiköt. Kotiuttamisista ei vielä käsketty mitään. Aloitettujen järjestelyt siis mahdollistivat jatkossa nopeasti suojajoukkokokoonpanoon siirtymisen.

Syyinä järjestelyjen varovaiseen aloittamiseen lienee ollut Leningradin tilanne. Saksalaiset eivät olleet vielääkään onnistuneet motin laukaisussa, joten oli epävarmaa, miten tilanne Karjalan kannaksella kehittyisi. Rukajärvellä 14.D:n vastuualueella tilanne oli vakaa, mutta Karjalan Armeijan hyökkäyksen keskeneräisyys ilmeisesti vaikutti siihen, että divisioonan uudestijärjestelyt käskettiin samanlaisiksi kuin Karjalan kannaksella.

Marraskuun alussa olisi siis teknisesti ollut mahdollista siirtyä Karjalan kannaksella ja Rukajärvellä suojajoukkokokoonpanoon. Muutoksia ei kuitenkaan toteutettu, vaan I AKE, IV AKE ja 14.DE saivat marraskuun 1.päivänä sanoman, jonka mukaisesti uudestijärjestetyt yksiköt säilyttävät entiset nimensä. Uudet nimet astuisivat voimaan siitä hetkestä

lähtien, kun uudestijärjestetty prikaati irrotetaan divisioonasta, jolle se on alistettu.⁷⁹

Päämaja käski marraskuun 15.päivänä 1941 aloittaa osittaiset kotiuttamiset Karjalan kannaksella marraskuun 26.päivänä.⁸⁰ Käsky mukaisesti I AK:sta ja IV AK:sta kotiutettiin yhteensä kuusi pataljoonaa.⁸⁰ Käsky noudatti sisältönsä osalta täysin syyskuussa laadittua asiakirjaluonnosta, käsky puolustusvoimain demobilisaatiosta, jonka mukaisesti kotiuttaminen piti toteuttaa yksikkökokonaisuuksina. Kotiuttamiset jatkuivat Karjalan kannaksella samojen periaatteiden mukaisesti. Seitsemän pataljoonaa kotiutettiin vielä joulukuun alussa.⁸¹

3.2.2 Aunuksen kannas

Karjalan Armeijassa uudestijärjestelyt käskettiin aloitettavaksi VI AK:n alueella. Päämajan marraskuun puolivälissä antaman käskyn mukaisesti järjestelyt oli toteutettava 20.11. - 4.12., koskien 7.D:aa, 17.D:aa ja 11.D:aa, joista oli tarkoitus muodosta 9.Pr, 13.Pr ja 8.Pr. Armeijakuntaan kuuluvasta 5.D:sta oli tarkoitus muodostaa 2.Pr. Divisioonan käskettiin kuitenkin toistaiseksi pysyä sen hetkisessä kokoonpanossa, koska prikaatin rungon muodostava JR 2 oli Karjalan kannaksella, josta se tultaisiin myöhemmin siirtämään divisioonan alueelle.⁸² Karjalan Armeijan esikunta laati Päämajalle muistion VI AK:n järjestelyn ajankohdasta, toteuttamistavasta ja menetelmistä. Siinä venäläisten arvioitiin valmistelevan vastahyökkäystä Syvärin alueella. Edelleen 7.D:n joukot olivat vielä sekaisin. Joukoissa, joiden uudestijärjestelyä ei vielä oltu käsketty, haluttiin mahdolliset kotiuttamiset toteuttaa vaihtamalla alokkaita vanhempiin ikäluokkiin. Kokonaisuutena Karjalan Armeijan esikunta ei nähnyt uudestijärjestelyjen toteutusta järkevänä vallitsevassa tilanteessa.⁸³

Karjalan Armeijan esikunta tarkensi Päämajan käskyä marraskuun 21.päivänä antamallaan käskyllä, jonka mukaisesti armeijakunta sai aloittaa vain uudestijärjestelyjen valmistelut, mutta ei henkilöstön siirtoja.⁸⁴ Varsinainen uudestijärjestely siirrettiin näin tulevaisuuteen. VI AK:n laatiman muistion perusteella aloitettiin järjestelyt joulukuussa.⁸⁵ Armeijakunta antoi joulukuun 3.päivänä Päämajan hyväksymän käskyn uudestijärjestelyjen toteuttamisesta 11.D:ssa joulukuun 4.päivästä ja 17.D:ssa 8.päivästä alkaen.⁸⁶ Toteutuksen arvioitiin kestävän viisi vuorokautta. Muiden joukkojen järjestelyjä ei toistaiseksi toteutettaisi. Joulukuun 17.päivään mennessä sekä 11.D että 17.D olivat toteuttaneet käsketyt järjestelyt.⁸⁷

Kesäkuun lopulla 1941 5.D:n suojajoukkoprikaati oli alistettu 10.D:lle, jossa sen nimi muuttui JR 2:ksi. Joulukuun 17.päivänä Päämaja ilmoitti, että JR 2:n ja II/KTR 3:n kuljetukset 5.D:aan ovat käynnissä. Joukkojen saavuttua olisi uudestijärjestelyt aloitettava välittömästi ja saatettava mahdollisimman nopeasti loppuun.⁸⁸ Syvärin niskan lohkolle olevat 7.D:n joukot olivat siksi sekaisin, ettei uudestijärjestelyjä voitu aloittaa ennenkuin joukkojen palauttaminen organisaation mukaiseen kokoonpanoon oli toteutettu. Tätä ei kuitenkaan katsottu operatiivisten syiden takia voitavan toteuttaa.⁸⁹ Järjestelyjä ei aloitettu vuoden 1941 aikana.

3.2.3 Maaselän kannas

Päämajan käskettyä Karjalan Armeijan alaisen VI AK:n uudelleenjärjestelyt marraskuussa päätettiin järjestelyjä jatkaa joulukuussa. Päämajan käsky Karjalan Armeijan alajohdtoportaiden uudelleenjärjestelyistä annettiin joulukuun 11.päivänä.⁹⁰ Asiakirja on esikäskyn luonteinen, koska se edellyttää vain uudelleenjärjestelyjen valmisteluja eikä varsinaisia materiaalin tai henkilöstön siirtoja. Käskyjärjestelyjen toteutuksesta annettiin erikseen.

Käskyn mukaan järjestettäviä divisioonia olivat 4.D, 8.D, 1.D sekä 1.JPr ja RvPr. Divisioonien oli määrä muodostaa 5.Pr, 4.Pr ja 14.Pr. Joukot kuuluivat II AK:aan, VII AK:aan ja RO:een.

Tilanne Seesjärven - Karhumäen alueella oli aivan toinen kuin Karjalan kannaksella tai Syvärillä, jossa järjestelyt olivat jo käynnissä. Karhumäen valtaukseen osallistuneet 1.D ja 4.D olivat päässeet tavoitteisiinsa vain muutamia päiviä ennen uudelleenjärjestelykäskyn saapumista.⁹¹ Karjalan Armeijan vasenta sivustaa suojaava 8.D oli saavuttanut marraskuun lopussa Krivin aseman, jonka alueelle se oli ryhmittynyt puolustukseen.⁹² Hyökkäyksen aikana tehdyt taistelujaotuksen muutokset olivat uudelleenjärjestelyjen kannalta sekoittaneet divisioonat pahasti.⁹³

Karjalan Armeijan esikuntapäällikkö eversti K.A. Tapola pyysi tarkennuksia annettuun käskyyn 14.päivänä joulukuuta yleisesikunnan päällikölle osoitetussa sanomassa.⁹⁴ Päämaja lähetti Tapolalle henkilökohtaisesti osoitetun vastauksen allekirjoittajina yleisesikunnanpäällikkö kenraaliluutnantti Hanell ja järjestelyosaston päällikkö eversti Isakson.⁹⁵ Asiakirjoista käy ilmi eräitä uudelleenjärjestelyihin liittyneitä vaikeuksia.

Sanomista voi todeta, ettei Karjalan Armeijan esikunta ollut tietoinen suunnitelmasta, joka myöhemmin määrättävänä ajankohtana johtaisi Karjalan Armeijan hajoittamiseen. Tapolan lähettämän sanoman viimeinen kohta kuuluu: **Lopuksi pyydän, ettei Järjestelyosastokaan lähettäisi asiakirjoja suoraan KarAE:n ohi, kuten nyt 4 - 5 tapauksessa, vaan lähettäisi monistettuina tänne. Päämajan vastaus tähän kuuluu: Järjestelyosasto on lähettänyt kaikki uudestijärjestelykäskyt suoraan aina divisioonaportaaseen saakka, koska halutaan, että käskyt saapuvat nopeasti perille ja että sotatoimiyhtymät saavat käskyn muuttumattomana juuri Päämajan haluamassa muodossa, varsinkin KarAE on pyrkinyt muuttamaan annettuja uudestijärjestelykäskyn määräyksiä.** Vastauksen lopussa on kappale, joka kuuluu: **Koska KarAE:n lähettämästä Creedsanomasta käy selville, että KarAE epäilee uudestijärjestelyn teknillisiä toimeenpanomahdollisuuksia, niin on Päämajalla tätä vastaan siksi positiiviset kokemukset I AK:sta, IV AK:sta ja 14.D:sta (14.D suoritti uudestijärjestelyn vieläpä hyökkäysoperaatioiden aikana), että Päämaja on vakuutettu järjestelyn teknillisestä onnistumisesta kunhan se vain pannaan ohjeiden mukaan toimeen. Kyseessä on siksi monimutkainen järjestely, että sen onnistumisen ehtona on Päämajan käskyjen tinkimätön noudattaminen, sillä muuten menee se suunnitelma sekaisin, johon koko järjestelmä perustuu ja jonka toteuttamista Päämajan järjestelyosasto keskitetysti johtaa. Johtoportaiden välillä oli ainakin jonkinlainen luottamuspula ja selvä näkemusero uudelleenjärjestelyjen toteuttamisesta.**

1.D:n uudelleenjärjestelyt Päämaja käski 17.päivänä joulukuuta toteuttaa ajalla 20.12.1941 - 3.1.1942⁹⁶ ja 4.D:n osalta järjestelyt oli toteutettava 22.12.1941 5.1.1942.⁹⁷ Eversti Tapolan huomautus asiakirjojen jakelusta oli otettu huomioon, koska uudestijärjestelyjen toimeenpanokäskyissä oli jakelussa vain "Kar.AE" eikä sen alajohtoportaita. Karjalan Armeijan esikunta lähetti joulukuun 20. päivään mennessä VII AKE:n⁹⁸ ja II AKE:n⁹⁹ kautta toimeenpanokäskyt divisioonille. Päämaja luopui kuitenkin joulukuun lopulla uudelleenjärjestelyjen keskitetystä johtamisesta. Karjalan Armeijan komentaja oikeutettiin itse päättämään järjestelyjen toteutuksesta vielä järjestämättömissä yhtymissä.¹⁰⁰

Päämaja oli siis joulukuun 20.päivään mennessä käsenyt 8.D:aa lukuunottamatta kaikkien Karjalan Armeijan divisioonien järjestelyt. II AKE:n esityksestä armeijan esikunta hyväksyi järjestelyn, jonka mukaisesti 8.D:n uudelleenjärjestelyt voitaisiin toteuttaa armeijajoukon komentajan parhaaksi katsomana ajankohtana.¹⁰¹ II AKE antoi 26.päivänä joulukuuta käskyn 8.DE:lle järjestelyjen toteuttamisesta tammikuun 10.päivään 1942 mennessä.¹⁰²

Pohjois - Suomessa saksalaisten johdossa taistelevien joukkojen uudelleenjärjestelyt aloitettiin joulukuun viimeisenä päivänä annetulla käskyllä. Toteuttamisperiaatteiltaan käskyt olivat samanlaisia kuin aiemmin annetut järjestelyjä koskeneet käskyt.

3.3 Poliittisen johdon vaatimukset¹⁰³

Päämajalla ja maan hallituksella ei ollut virallisia säännöllisesti toistuvia neuvotteluja jatkosodan alkuvaiheessa. Puolustusministeri Walden toimi välittäjänä osapuolien asioissa keskenään.

Ensimmäinen virallinen neuvottelu pidettiin 28.päivänä marraskuuta 1941 Helsingissä. Kokousta johti presidentti Ryti. Hallituksesta olivat läsnä pääministeri Rangellin lisäksi kaikki muut ministerit ja oikeuskansleri. Päämajasta olivat Mannerheimin lisäksi paikalla päämajoitustmestari Airo, järjestelyosaston päällikkö eversti Isakson, everstiluutnantit Arajuuri ja Kotilainen eräiden erityiskysymysten takia sekä Ylipäällikön adjutantti majuri Grönvall. Pöytäkirjaa kokouksesta piti varatuomari Kinnunen.

Marraskuun 10.päivänä pyydettiin ministeriöiltä ehdotuksia hallituksen ja Päämajan välisten neuvottelujen asiakokonaisuuksista.¹⁰⁴ Ehdotukset valmistuivat 14.päivään mennessä sisältäen lähinnä työvoimapuutteen aiheuttamia vaikeuksia. Pääministerin toimesta lähetettiin laaditut esitykset Päämajaan, joka laati valtioneuvostolle muistion: "Lykkäyksen myöntämistä asevelvollisille sodan aikana koskeva P.M.", joka oli tarkoitettu Päämajan ja hallituksen välisten maan talouselämää koskevien neuvottelujen pohjaksi.¹⁰⁵ Kokouksen asialista oli kaksijakoinen. Ensimmäinen osa käsitteli takaisin vallatun alueen kysymyksiä, toinen paneutui työvoima- ja lomauttamiskysymyksiin sekä niihin liittyen eri ministeriöiden alaisten hallinnonhaarojen vaikeuksiin. Seuraavana käsitellään pidettyä kokousta vain niiden asiakokonaisuuksien osalta, jotka vaikuttavat tähän kirjoitukseen.

Presidentti Rytin mielipide voidaan kiteyttää satasivuisen kokouspöytäkirjan avauspuheenvuorosta. Hän toteaa tuntevan työvoiman puutteen, raaka-aineiden jatkuvan vähentymisen ja valtionvelan jatkuvan kasvun suurimmiksi ongelmiksi. Edelleen hän näki joukkojen kotiuttamisen olevan mahdollista, jos Leningrad luhistuu ja saksalaisten onnistuu jatkaa hyökkäystä Olhavanjoelta Syvärille.

Ennen siirtymistä työvoimakysymysten käsittelyyn kenraalimajuri Airo piti lyhyen tilanneselostuksen. Hankoniemellä arvioitiin olevan mahdollista, että venäläiset valmistelevat joukkojensa evakuointia. Karjalan kannaksella venäläisiä arvioitiin olevan noin kuusi divisioonaa, joista yksi oli ehkä siirtynyt pois. Suomalaisia alueella oli kuusi divisioonaa, joita vastaan venäläiset eivät olleet hyökänneet. Leningradin motissa oli kolme armeijaa. Divisioonien lukumäärää ei tiedetty. Venäläisten vastahyökkäykset Leningradin alueella olivat kohdistuneet saksalaisten noin kahdeksaatoista divisioonaa vastaan. Kaiken kaikkiaan Leningradin motin laukeamisesta ei ollut varmuutta. Karjalan kannaksella oli annettu käsky joukkojen uudestijärjestelystä 15.päivänä lokakuuta ja tilanteen salliessa aloitetaan noin kahdentoista pataljoonan kotiuttaminen.

Syvärin rintamalla tilanne oli vakaa, mutta venäläiset olivat olleet aktiivisempia kuin Karjalan kannaksella. Neljää suomalaista ja yhtä saksalaista divisioonaa vastaan arveltiin olevan viisi venäläistä divisioonaa. Rintaman laajuuden takia ei nähty mahdollisuuksia joukkojen supistamiseen. Lisäksi arveltiin venäläisten valmistelevan vastahyökkäystä.

Seesjärvi-Karhumäki alueella suomalaisten hyökkäys eteni hitaasti maaston vaikeuden takia. Suomalaisten kolmea divisioonaa ja kolmea prikaatia vastassa arveltiin olevan viisi divisioonaa ja yksi prikaati. Tälläkin alueella nähtiin, ettei joukkoja voida vielä vähentää hyökkäysvaiheen ollessa kesken.

Rukajärven suunta ja saksalaisten sotatoimialue Pohjois - Suomessa nähtiin hiljaisina rintamanosina. Näiden alueiden joukkojen kotiuttamismahdollisuuksiin ei otettu kantaa.

Airo otti kantaa myös kotiuttamisiin. Hän ilmoitti, että oli harkittu mahdollisuutta kotiuttaa joukkoja Itä-Karjalasta alokkaita vastaan. Tällöin joulukuusta alkaen voitaisiin 37 000 alokasta sijoittaa Karjalan Armeijan divisiooniin ja kotiuttaa saman verran vanhempia ikäluokkia.

Käydyssä keskustelussa ei juurikaan puututtu sotilaalliseen tilanteeseen. Lähinnä ministerit Tanner ja Pekkala vaativat hyökkäyksen pysäyttämistä ja totesivat, että eteneminen olisi pitänyt lopettaa vanhalle rajalle.

Tämän jälkeen ministeri Annala alusti työvoimatarpeista lähitulevaisuudessa ja pitemmällä tähtäimellä. Työvoiman kokonaistarpeeksi esitettiin 150 000 - 200 000 miestä, joista joulukuussa olisi kotiutettava 50 000 - 60 000. Tarkemmin eritelty ministeriöiden tarve oli 68 951 miestä.¹⁰⁶ Ministeri totesi sotatoimien määrävän tahdin, mutta voidaanko sotatoinet hoitaa pienemmillä joukoilla.

Eversti Isakson piti puheenvuoronsa ministeri Annalan jälkeen 27.päivänä joulukuuta laaditun muistion perusteella. Päämajassa oli jouduttu liikekannallepanon alusta lähtien käsittelemään suunnaton määrä vapauttamisanomuksia. Tämä osoittaa, että valtakunnan talouselämän liikekannallepanovalmistelut ovat olleet puutteellisia. Sodan aikana todettiin jo 20.päivään marraskuuta mennessä vapautetun 49 335 asevelvollista ja ilmasuojelujoukkoihin kuuluvaa henkilöstöä 80 000. Tämän takia todettiin, että jalkaväen ja kevyiden joukkojen taisteluosissa on 22 000 miehen vajuus, joka on 11% määrävahvuudesta. Ministeriöiden esittämää 69 000 miehen kotiuttamista ei näin ollen voida toteuttaa välittömästi. Isakson ilmoitti, että osittaiset kotiuttamiset ovat alkaneet ja niitä jatketaan eri rintamalla tilanteen sallimissa puitteissa. Ensimmäisessä vaiheessa kotiutetaan 68 000 miestä. Esityksen aikana tuli ilmi, että kotiuttamiset toteutetaan yksiköittäin eikä ikäluokittain kuten talvisodan aikana. Tästä johtuva henkilöstön epätasainen jakautuminen maan eri osiin jäisi ongelmaksi joka talouselämän olisi itse ratkaistava.

Isaksonin esityksen jälkeen käydyssä keskustelussa ministerit toivat esille tyytyväisyytensä kotiuttamisten aloittamisesta. Suurin kiista nousi kuitenkin kotiuttamistavasta, joka poikkesi talvisodan aikaisesta järjestelmästä. Hallitus kuuli yksiköittäin tapahtuvasta kotiuttamisesta vasta neuvottelujen aikana.¹⁰⁷

Tämän jälkeen kokouksessa käsiteltiin eri ministeriöiden ongelmia, joista useissa jouduttiin keskustelemaan työvoimakysymyksistä. Kokonaisuutena Päämaja esitti sotilaalliset näkökohdat siten, että omien joukkojen pääsy " kolmelle kannakselle " johtaisi ensimmäisessä vaiheessa 68 000 miehen kotiuttamiseen. Jatkossa tulisivat kysymykseen joukkojen laajemmat kotiuttamiset, jos saksalaisten hyökkäys saavuttaa laajempaa menestystä. Päämaja sai hallituksen ilmeisesti vakuutettua siitä, että työvoimapula tulee helpotumaan, koska hyökkäysvaiheen aikana oli kotiutettu jo noin 50 000 miestä ja jatkossa ilmoitettiin kotiutettavan ensimmäisessä vaiheessa 68 000 miestä. Yksiköittäin tapahtuva kotiuttaminen oli hallitukselle kuitenkin epämiellyttävä yllätys.

Karjalan kannakselta kotiutettiin joulukuun loppuun mennessä kahdessa erässä yhteensä 9 896 miestä. Muilta alueilta kotiutettiin samanaikaisesti 24 269 miestä, joista pääosa, noin 13 000 miestä kuului joko koti - tai ilmasuojelujoukkoihin. Vuoden 1941 loppuun mennessä kotiutettiin henkilöstöä yhteensä 34 165.¹⁰⁸ Päämaja oli ottanut erittäin vakavasti hallituksen esittämän vaatimuksen 68 000 miehen kotiuttamisesta. Tuon määrän kotiuttamiseksi on löydettävissä ehdotus, jossa eritellään mistä joukoista ja miltä suunnilta miehiä kotiutettaisiin.¹⁰⁹ Ehdotuksen mukaan ensitilassa kotiutetaan 68 400 miestä, joista 37 000 alokkaita vastaan ja 31 400 suoraan joukoista. Seuraavassa vaiheessa kotiutettaisiin 43 500 miestä. Vertailtaessa ehdotusta toteutukseen voidaan todeta, että ne ovat tärkeimmiltä osiltaan samanlaisia. Joulukuun loppuun mennessä kotiutettu miesmäärä oli puolet hallituksen esittämistä tarpeista.

4 SUOJAJOUKKOKOKOONPANOSTA LUOVUTAAN

4.1 Johtosuhdejärjestelyt

Hyökkäyssotatoimien saavutettua ainakin väliaikaisesti tavoitteensa joulukuun alku-puolella 1941 tuli ajankohtaiseksi suunnitella ja muuttaa johtosuhteita paremmin puolus-tustaistelun päämääriä palvelevaksi. Samanaikaisesti saksalaisten hyökkäykset olivat pysähtyneet ja itse asiassa oli nähtävissä mahdollisuus Saksan sotaonnen lopullisesta kääntymisestä. Venäläisten vastahyökkäykset olivat käynnistyneet Suomen rintamalla ja jatkuivat aina keväeseen 1942 asti.

Uudestijärjestelykäskyissä vuonna 1941 on ensimmäisiä viitteitä hyökkäysvaiheen jälkeen toteutettavista johtosuhdemuutoksista. Päämajan 15.päivänä lokakuuta antamassa käskyssä todetaan, että I AK on myöhemmin hajoava armeijakunta.¹¹⁰ Edelleen Karjalan Armeijan todettiin joulukuussa annetun käskyn mukaan olevan myöhemmin hajoava armeija.¹¹¹ Lisäksi käskyissä todetaan, että niin armeija- kuin armeijakuntajoukot tullaan pääosin kotiuttamaan. Suunnittelu tulevistajohtosuhdejärjestelyistä tehtiin ilmeisesti kokonaan Päämajan sisällä, koska alajohtoportaat eivät tunteneet suunnitelmia tehdyistä kysymyksistä¹¹² tai ehdotuksista päätellen.¹¹³

I AKE käskettiin tammikuun 24.päivänä irrottaa Karjalan kannakselta, jonka seu-rauksena IV AKE otti siltä rintamavastuun helmikuun alussa. I AKE:n nimi muutettiin V AKE:ksi ja se otti Karjalan Armeijalle alistettuna rintamavastuun Maaselän kannaksella 18.päivänä helmikuuta. Näin Karjalan kannakselle jäi marraskuussa laaditun suojajoukko-jen ryhmitysuunnitelman mukaisesti IV AKE.¹¹⁴

Karjalan Armeijan alueella ei tilanne mahdollistanut suojajoukkojen ryhmitysuun-nitelman mukaistajohtoportaiden käyttöä. Päämajan helmikuun 25.päivänä antama käsky muutti johtosuhteet maaliskuun alussa.¹¹⁵ Karjalan kannaksella IV AK muutettiin Kannak-sen Ryhmäksi, Maaselän kannaksella Karjalan Armeijasta irrotettu II AK Maaselän Ryhmäksi ja Aunuksen kannaksella muodosti Karjalan Armeijan esikunta Aunuksen Ryhmän alaisuudessaan kolme armeijakuntaa. Ylipäällikön johtoon jäivät edelleen III AK ja 14.D, jolloin hänellä oli suoraan johdettavana kolme ryhmää, yksi armeijakunta ja yksi divisioona. Kaikilla kolmella kannaksella oli johtoportaan ryhmän esikunta. Operatiivi-vesti tilanne oli kuitenkin sellainen, nimistä huolimatta, että arvioituun painopistesuuntaan oli luotu Päämajan alaisuuteen kolme armeijakuntaa käsittävä armeija. Muissa lähinnä sivusuunnissa oli johtoportaan armeijakunnan esikunta ja erikoistapauksena 14.Divisioo-nan esikunta Rukajärvellä. Johtoportaiden sijoittelun ja lukumäärän osalta suojjouk-kosuunnitelma oli toteutunut vain Karjalan kannaksella.

Suojajoukkosuunnitelma olisi edellyttänyt myös divisioonien esikuntien kotiuttamista. Näin tapahtui vain Karjalan kannaksella, jossa IV AKE:n esityksestä¹¹⁶ Päämaja käski tammikuun 16.päivänä alistamaan 19.D:n joukot 2.D:lle ja 12.D:n joukot 18.D:lle. Armeijakunta perusteli esitystään sillä, että kotiuttamisten seurauksena divisioonien vahvuudet olivat laskeneet hyvin pieniksi. Edelleen 19.D:n rungon muodostava 16.Pr oli alistettu I AK:lle jo marraskuun lopulla.¹¹⁷ 12.D:n rungon muodostaneen 3.Pr:n irrottami-nen käskettiin 13.päivänä tammikuuta.¹¹⁸ Divisioonien esikunnista muodostettiin sotilas-läänin esikuntia.¹¹⁹ Sekä 3.Pr että 16 Pr olivat osa suojajoukkosuunnitelmassa reserviksi varattuja prikaateja. Niiden irrottaminen divisioonistaan muihin tehtäviin oli näin ollen perusteltua. Samalla perusteella divisioonan esikuntien siirtäminen suojajoukkosuunnitel-man mukaisiin tehtäviin olisi osa suunnitelman toteutusta. Toisaalta on myös niinkin, että 12.Pr:n muodostaminen Kajaanissa¹²⁰ ja alistaminen Maaselän Ryhmälle¹²¹ 15.päivänä huhtikuuta ei sovi suojajoukkosuunnitelmaan.

Olisi liioiteltua väittää, että johtosuhdejärjestelyissä ja joukkojen siirroissa olisi suun-nitelmallisesti pyritty toteuttamaan suojajoukkosuunnitelman operatiivista ajatusta. Tä-

män tyyppiseen väittämään ei esitettyjen lähteiden valossa ole mahdollisuutta. Voidaan kuitenkin olettaa, että marraskuun suunnitelma on ollut ainakin yhtenä tilanteenarvioinnin osatekijänä päätöksiä tehtäessä.

4.2 Alokkaiden käyttö

Koulutuskeskuksissa oli marraskuun loppupuolella ikäluokkien 1921 ja 1922 varusmiehet, joiden vahvuus oli syyskuun alkaessa ollut noin 43 000 miestä. Saapumiserästä karsiutui yleensä eri syiden takia noin 10 % ennen joukkoihin lähettämistä.¹²² Jalkaväen osuus oli 90 % kokonaismäärästä.¹²³ Edelleen lopullisesti sijoitettavien määrää pienensi eri työvoimatarpeiden tyydyttämiseksi myönnettyt lomat ja vapautukset.

Alokkaiden suuntaamista joulukuussa 1941 kenttäarmeijan tarpeisiin käsiteltiin hallituksen ja Päämajan välisessä kokouksessa marraskuun lopulla kenraalimajuri Airon esityksessä. Ylipäällikkö käski joulukuun alussa suunnittelemaan yhden jalkaväkirykmentin nuorentamisen kussakin divisioonassa prikaatijalkaväen lisäksi. Järjestelyosasto ehdotti tällöin, että nuorentaminen koskisi ainoastaan kymmentä jalkaväkirykmenttiä, toisin sanoen kaikkia muita divisioonia paitsi Karjalan kannaksella olevia. Tämä siitä syystä, että käytettävissä oleva alokasmäärä ja prikaatien nuorempien ikäluokkien ylijäämä ei riittänyt enempään. Ylipäällikkö hyväksyi suunnitelman.¹²⁴

Päämaja käski joulukuun 4.päivänä 14.D:n JR 52:n henkilöstön vaihdosta.¹²⁵ Käsken mukaan henkilöstönvaihto sekä asianomaisessa joukko-osastossa nyt olevan vanhemman henkilöstön kotiuttaminen oli toteutettava joulukuun 23.päivään mennessä. Alokkaat saapuisivat Kotijoukkojen esikunnan toimenpitein joulukuun 15.päivänä Lieksan asemalle. Alokkaita ilmoitettiin tulevan 2 700. Vanhemmat ikäluokat käskettiin kotiuttaa vain henkilökohtainen varustus mukanaan. Joukko-osastolle jäisi sen nykyinen materiaali kokonaisuudessaan ml kotiutuvien aseet.

Aloitettu henkilöstön vaihto jatkui Päämajan antaessa 21.päivänä joulukuuta käsken VI AK:n jalkaväkirykmenttien henkilöstön vaihdosta. 11.D sai 2 900 alokasta, joilla nuorennettaisiin JR 50 ja 17.D sai 2 400 alokasta, joilla nuorennettaisiin JR 61. Kotijoukkojen esikunta lähettäisi alokkaat rautatiekuljetuksina Uuksun ja Syvärin asemille. Kotiuttamiset oli toteutettava tammikuun puoleen väliin mennessä.¹²⁶

Tammikuun alussa antoi Ylipäällikkö järjestelyosastolle tehtäväksi suunnitella jäljellä olevien jalkaväkialokkaiden käytön siten, että jalkaväen nuorentaminen saataisiin koskemaan kaikkia divisioonia. Tehtyjen laskelmien perusteella ehdotettiin, että kukin divisioona, poisluettuna 14.D, 11.D ja 17.D, saisi 1 800 alokasta ja nuorentaisi tällä alokasmäärällä sekä prikaatienhenkilöstön ylijäämällä yhden rykmentin, josta yksi pataljoona jätettäisiin nuorentamatta. Ylipäällikkö hyväksyi suunnitelman tammikuun 3.päivänä ja sen toteuttaminen aloitettiin viivytyksettä.¹²⁷

Joulukuun alussa tehtyä päätöstä siis muutettiin tammikuun alussa vuonna 1942. Muutoksen seurauksena myös Karjalan kannaksella olevat divisioonat saisivat alokkaita. Ilmeisesti Leningradin saarron jatkuminen ja Puna-armeijan talviyhökkäyksen menestyminen johtivat siihen, että jo kuluneita ja väsyneitä vanhempia ikäluokkia haluttiin kotiuttaa ja tällä tavoin nostaa joukkojen suorituskykyä.

Päämajan käsky jalkaväkirykmenttien henkilöstön vaihdosta lähetettiin alajohtoportaille 5.päivänä tammikuuta. Käsken mukaan alokkaat pyrittäisiin lähettämään tammikuun puoleen väliin mennessä. Päämaja ilmoitti käskevänsä kotiuttamisajat erikseen. Periaatteena oli kotiuttaa ikäluokkaa 1912 vanhemmat miehet. Eräiden joukkojen osalta annettiin lupa käyttää myös ikäluokkaa 1912 vanhempia palveluksessa olevia miehiä. Suunnitelma koski yhtätoista divisioonaa, joille kaikille käskettiin 1800 alokasta. Kotijoukkojen esikunta käskettiin varaamaan 3 600 jalkaväkialokasta pohjoisista suojeluskuntapiireistä, joiden

lähettämisestä käskettäisiin erikseen.¹²⁸ Alokkaat suunniteltiin ilmeisesti käytettäväksi saksalaisten johdossa olevien 6.D:n ja 3.D:n nuorentamiseen. Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö sai vasta tammikuun 9.päivänä tietää kotiuttamisista.¹²⁹

Järjestelyosaston päällikkö kenraalimajuri Isakson kävi 7. -13. 1. Karjalan Armeijan esikunnassa ja IV AKE:ssa.¹³⁰ Hänen käynnistä laatimansa muistion¹³¹ sekä alajohdotoportaista tulleiden muutosesitysten¹³² takia annettiin tarkentavia ohjeita vielä helmikuussa.¹³³ Alokkaiden siirto kenttäarmeijaan saatiin toteutettua loppuun vasta helmikuun kuluessa.¹³⁴

Joulukuussa aloitettu ja tammikuussa 1942 tarkennettuna käsketty henkilöstön vaihto oli ristiriidassa kotiuttamissuunnitelmien kanssa. Joukkojen kotiuttaminen yksikkökokonaisuuksina muuttui käsketyin henkilöstön vaihdon takia. Henkilöstö kotiutettiin joukkona mutta ilman kalustoa ja käsiaseita. Tällöin suojeluskuntapiiri pystyi tarvittaessa perustamaan jo palveluksessa olevalle joukolle vain täydennyshenkilöstönä lähetettäviä osastoja. Päämajan järjestelyosasto toteaaakin tammikuun lopulla 1942 laaditussa muistiossa, että joukkokokonaisuuksina kotiuttamisen rinnalla on aivan erillisenä kotiuttamismuotona henkilöstön vaihto.¹³⁵

Päämajan suunnitelma edellytti siis yhteensä kuuteentoista divisioonaan sijoitettavaksi noin 30 400 alokasta. Suunnitelman pääpiirteistä toteuttamista voidaan tarkastella Päämajan järjestelyosaston laskelman avulla. Sen mukaan alokkaita vastaan kotiutettiin 7.3. mennessä 27 756 miestä.¹³⁶ Pääosa eli noin 20 000 miestä kotiutettiin helmikuussa.¹³⁷ Tämän jälkeisissä kotiuttamislaskelmissa ei ole eroteltu alokkaita vastaan kotiuttamisia, joten esitetyssä 7.3. päivämäärän luvuissa saattaa olla epätarkkuuksia.

Alokkaita vastaan tapahtuneet kotiuttamiset onnistuivat suurinpiirtein halutulla tavalla. Sensijaan hallituksen ja Päämajan neuvotteluissa marraskuun lopulla esitetty alokkaiden sijoittaminen kenttäarmeijaan jo joulukuussa ei toteutunut. Kaikenkaikkiaan alokkaiden siirto kenttäarmeijaan myöhentyi yli kahdella kuukaudella.

4.3 Kotiuttamiset

Marraskuussa alkanut ja joulukuun loppuun 1941 kestäneen joukkojen supistusten ensimmäisen vaiheen aikana kotiutettiin yhteensä 34 165 miestä, joista alokkaita vastaan 14.D:sta 2116 miestä. Supistusten toisessa vaiheessa vuoden 1942 alusta maaliskuun alkuun kotiutettiin 27 756 miestä, joista pääosa aiemmin mainittuina henkilöstön vaihtoina. Noin 10 000 miestä kotiutettiin yksiköittäin perussuunnitelman mukaisesti. Maaliskuun alkuun mennessä kotiutettiin yhteensä 71 356 miestä.¹³⁸

Hallituksen marraskuun lopussa esittämä 69 000 miehen välitön työvoimatarve saatiin siis täytettyä vasta maaliskuun alkuun 1942 mennessä. Päämaja joutui kuitenkin varusmiesten sijoittamiskäskeyn jälkeen pohtimaan miten täyttää esitetty 150 000 - 200 000 miehen kokonaistarve.

Päämajasta niin operatiivisen kuin järjestelyosastonkin päälliköt kävivät tammi-helmikuussa lähinnä Karjalan Armeijan esikunnassa ja sen alajohdotoportaissa aina rykmenttitasolle asti keskustelemassa niin uudelleenjärjestelyistä kuin kotiuttamisista.¹³⁹ Komentajat olivat sitä mieltä, että vajaavahvuisten vanhemmista ikäluokista muodostettujen pataljoonien taisteluarvo on niin vähäinen, että ne voitaisiin kotiuttaa ilman taistelutehtävien oleellista vaarantumista.

Varsinainen taistelujoukkoja koskeva yksikkökokoonpanossa tapahtuva kotiuttaminen jatkui Päämajan käskiessä helmikuun 22.päivänä 8.D:n II/JR 24:n kotiuttamisen.¹⁴⁰ Tappioiden ja kotiuttamisten aiheuttamien tarkennusten hyväksymiseksi järjestelyosasto laati helmikuun puolessa välissä esityksen väliaikaiseksi liikekannallepanosuunnitelmaksi,¹⁴¹ jonka Ylipäällikkö hyväksyi 25.päivänä helmikuuta.¹⁴²

Karjalan kannakselta oli jo kotiutettu kolmetoista pataljoonaa. Päämajoitustöiden helmikuun 25.päivänä antaman tehtävän perusteella Karjalan Armeijan esikunta lähetti helmikuun lopussa esityksen, jossa käsiteltiin mahdollisuutta kotiuttaa kustakin divisioonasta (pl.8.D) yksi ikäluokista 1906 - 1911 koostuva pataljoona. Esityksen mukaan kuudesta divisioonasta voidaan kotiuttaa yhteensä kahdeksan pataljoonaa.¹⁴³ Käytyjen neuvottelujen perusteella järjestelyosasto laati esityksen yleisesikunnan päälliköille kotiuttamisten toteutuksesta. Tämän perusteella käskettiin maaliskuun 5.päivänä kahdenkymmentä pataljoonaa kotiuttamisesta huhtikuun alkuun mennessä.¹⁴⁴ Käskyyn oli sisällytetty myös Pohjois-Suomessa olevien joukkojen kotiuttamisesta.¹⁴⁵ Karjalan kannaksella käskettiin samanaikaisesti kotiuttaa kuusi kevyttä osastoa ja kolme rykmentin esikuntaa. Henkilöstö piti järjestää siten, että kotiutuviin yksiköihin sijoitetaan ikäluokkiin 1897 - 1905 kuuluvaa henkilöstöä.¹⁴⁶

Maaliskuun lopulla kotiutettiin vielä kolme rykmentin esikuntaa ja kolme pataljoonaa.¹⁴⁷

Taistelujoukoissa kotiuttaminen oli tapahtunut lähinnä jalkaväessä. Muut aselajit olivat järjestelleet uudelleen joukkojaan mutta kotiuttamisesta ei oltu juurikaan toteutettu. Aselajit ja eräät toimialat olivat jättäneet esityksensä kotiuttamisesta, joista oli laadittu 13.päivänä maaliskuuta päivätyt yhteenvetot.¹⁴⁸ Laaditun yhteenveton perusteella tehtiin muistio, jossa päädyttiin siihen, että kotiuttaminen voidaan ulottaa vain ikäluokkaan 1901 asti, vaikka jalkaväessä kotiuttaminen ulotetaan ikäluokkaan 1905.¹⁴⁹ Päämaja antoi muistion perusteella huhtikuun 7.päivänä käskyn, jonka mukaisesti aselajeissa ja eräissä muissa joukoissa on kotiuttettava vuonna 1901 ja sitä ennen syntynyt alipäällistö ja miehistö.¹⁵⁰

Keväällä 1942 jatkuneet kotiuttamiset koskivat lähinnä alipäällistöä ja miehistöä. Huhtikuun 24.päivänä annettiin käsky kotiuttaa päällistöä siten, että kotiuttaminen ulotetaan jalkaväki-, kevyissä- ja panssarijoukoissa ikäluokkaan 1905 ja muissa aselajijoukoissa ikäluokkaan 1901.¹⁵¹ Yhtymien komentajille annettiin kuitenkin oikeus jättää palvelukseen toiminnan kannalta välttämätön päällistö kotiutuvista ikäluokista.

Maataloustöiden lähestyessä keväällä jatkettiin syksyllä 1941 aloitettua järjestelmää henkilöstön määräraikaisesta lomauttamisesta. Huhtikuun 19.päivänä annettiin käsky noin 1 700 miehen lomauttamisesta maataloustöihin. Saman kuukauden 24.päivänä käskettiin noin 10 500 jalkaväki- ja ratsuväkikoulutuskeskuksissa olevan alokkaan lomauttamisesta kahden kuukauden ajaksi.¹⁵² Suurempien erien määräraikainen lomauttaminen jatkui säännönmukaisesti kevästä 1942 mahdollistaen työvoimatarpeiden kausittaisten huippujen tasaamisen. Samalla järjestelmä kuvaa sitä, että Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön toiminta työvoimakysymysten ratkaisijana oli löytänyt omat uomansa.

Kotiuttamisesta siis jatkettiin tasaiseen tahtiin koko kevään ajan siten, että toukokuun lopulla Puolustusvoimien vahvuus oli jo alle 400 000 henkeä eli uudestijärjestelyyn liittyen oli 105 000 miestä siirtynyt kotirintaman tehtäviin.¹⁵³ Talven vaihtuminen kevääksi merkitsi kriisiajan vähittäistä taaksejäämistä paitsi työvoiman myös elintarvikekysymyksen osalta.¹⁵⁴

Heinäkuun 15.päivään mennessä 1942 oli kotiutettu 32 pataljoonaa ja 15 kevyttä osastoa. Näiden lisäksi kotiutettiin yksiköittäin joukko erilaisia huoltomuodostelmia. Ikäluokittain kotiutettiin erikoisasiain lisäksi henkilöstöä myös meri- ja ilmavoimista.¹⁵⁵

4.4 Saksan vaikutus

Marsalkka Mannerheim ja sotamarsalkka Keitel Saksan OKW:sta kävivät kirjeitse keskusteluita sotatoimien edistymisestä kenraali Erfurthin välityksellä, joka oli Saksan sodanjohdon edustaja Päämajassa. Jo 26.päivänä elokuuta 1941 lähettämässään kirjeessä Mannerheim toteaa, että armeijan vahvuus on noin 500 000 miestä ja tämän lisäksi on

talouselämän palveluksesta poissa 30 000 työvelvollista ja 80 000 vapaaehtoista lähinnä ilmavalvontatehtävissä. Tämä tarkoitti sitä, että noin 16 % kansasta oli sijoitettu sodan edellyttämiin tehtäviin. Näin ei voisi jatkua kauan.¹⁵⁶

Mannerheim kertoi alustavasti suomalaisten joukkojen supistamissuunnitelmista 25. päivänä syyskuuta päivätyssä kirjeessä. Kirjeen mukaan Suomen armeijan vahvuus tullaan supistamaan 150 000 mieheen. Divisioonista muodostettaisiin prikaateja. Organisoiminnin takia ei tulevana talvena voitaisi jatkaa hyökkäystä. Jos Leningrad murtuisi voitaisiin Itä-Karjalaan suunnata kahdeksan tai yhdeksän prikaatia, joka tarkoittaisi noin kolmen divisioonan voimia. Uudelleen organisoiminta perusteltiin talouselämän työvoimatarpeiden tyydyttämisellä, vanhempien ikäluokkien kotiuttamisella ja sotilaallisilla syillä, joista mainittiin keveiden ja liikkuvien prikaatin käyttö Itä-Karjalan peitteisellä alueella.¹⁵⁷ Suomalaiset antoivat marraskuun 25. päivänä tarkemman kokoonpanon tulevasta prikaatista saksalaisille.¹⁵⁸ Syksyn 1941 ja kevään 1942 aikana ei ole havaittavissa vaatimuksia, jotka olisivat vaikuttaneet suojajoukkoprikaatin kokoonpanoon tai kotiuttamisiin.

Päämajan yleisesikunnan päällikkö kenraali Heinrichs kävi yleensä tarvittavat neuvottelut kenraali Erfurthin kanssa. Eräs tällaisesta tilaisuudesta laadittu muistio kuvaa ilmeisen hyvin saksalaisten ajatuksia toteutetuista kotiuttamisista keväällä 1942. Huhtikuun 30. päivänä pidettiin neuvottelu, jossa eräässä vaiheessa keskusteltiin suomalaisten niukasta osallistumisesta Saksan rinnalla sotaponnistuksiin. Seuraava kappale on Heinrichsin neuvottelusta laatimasta muistiosta: **Mainitsin kotialueen työvoimapulasta ja vanhempien ikäluokkien kotiuttamistoiveista, Drag nach Hause. Tämä viimeinen lause tuntui erikoisesti kiusaavan Erfurthia, joka huudahti suunnilleen: Ja mein Gott, glauben Sie, dass die deutschen Soldaten, die seit vier Jahre fremden Ländern kämpfen, nicht gerne nach Hause gehen würden.** Hän lisäsi, että nyt on sota ja ettei hän voi ymmärtää, että lohkorajojemme molemmiin puolin käydään kokonaan erillisiä sotia.¹⁵⁹

Saksan sodanjohto sai siis varsin aikaisessa vaiheessa tietää suomalaisten kaavailuista. Tosin prikaatikokoonpanoa perusteltiin myös taktisilla tarpeilla, joista suojajoukkoprikaatin kokoonpanossa ei ollut kysymys. Edelleen Saksalle tehtiin selväksi, että sotatoimien laajenemisen ehtona on Leningradin murtuminen. Saksa hyväksyi ilmeisen vastentahtoisesti suunnitelmat supistaa joukkoja.

4.5 Prikaati vai rykmentti

Tammikuun alussa 1942 tehty päätös vaihtaa kussakin divisioonassa yhdessä rykmentissä kahden pataljoonan vanhempi henkilöstö alokkaisiin muutti marraskuussa tarkennettua suunnitelmaa, jonka mukaisesti suojajoukkoihin kuuluu vain prikaateja. Oltiin siis päädytty suunnitelmaan, jonka mukaisesti divisioonan yhdeksästä pataljoonasta kotiutettiin kolme. Kenttäarmeijan nuorennetut joukot käsittäisivät tällöin¹⁶⁰

- viiden armeijakunnan nuorennetut armeijakuntajoukot
- 16 prikaatia, 4 pataljoonaa
- jääkäriprikaatin
- ratsuväkiprikaatin
- panssariprikaatin
- 13 kaksipataljoonaista jalkaväkirykmenttiä
- 3 kolmipataljoonaista rykmenttiä.

Termi "nuorennetut joukot" kuvaa ehkä uuden suojajoukkokokoonpanojattelun syntyä. Puna-armeijan vastahyökkäysten menestyminen Moskovan alueella ja laajeneminen koko rintamalle sekä tammikuun alussa alkaneet hyökkäykset Maaselän kannaksella johtivat siihen, että ei uskottu nopeasti päästävän suunniteltuun suojajoukkokokoonpa-

noon. Tämä epäsuotuisa kehitys ilmeisesti johti siihen, että tehtiin päätös ns prikaatijalkaväen vahventamisesta alokasrykmentillä.

Tarkasteltaessa sotilaallisen voiman vähentämismahdollisuuksia tarjosi nuorennettu jalkaväki uuden portaan divisioonien ja suojajoukkoprikaatien välillä. Tämän suuntaiseen ajatteluun kuului mahdollisuus kotiuttaa tilanteen salliessa divisioonan pääosat, jolloin alokasrykmentti jäisi suojajoukkoprikaatin johtoon. Tähän mahdollisuuteen viitataan 4.päivänä huhtikuuta päivätyssä Päämajan järjestelyosaston muistiossa.¹⁶¹

Helmikuun loppuun mennessä toteutetun henkilöstön vaihdon jälkeen jatkettiin kotiuttamista yksikkökokonaisuuksina maaliskuun 5.päivänä annetun käskyn mukaisesti. Päämaja jatkoi siis jo tammikuussa laadittua suunnitelmaa, joka tähtäsi nuorennetun jalkaväen ulkopuolelle jäävien joukkojen kotiuttamiseen. Palvelukseen jäävien pataljoonien määrä oli divisioonissa päätetty nostaa yhdellä. Tähän pataljoonaan koottaisiin miehet ikäluokista 1906-1911. Näin kuuluisi huhtikuun alussa päivätyyn yhteenvedon mukaan kenttäarmeijan jalkaväkeen.¹⁶²

- 16 nuorennettua prikaatia, á 4 pataljoonaa
- 16 alokasrykmenttiä, á 2 pataljoonaa
- 16 vanhaa pataljoonaa.

Divisioonaan kuuluisi näin ollen yksi prikaati, yksi kaksipataljoonainen rykmentti ja yksi erillinen pataljoona. Yhteenvedossa todetaan, että kyseiseen suunnitelmaan päästään kotiuttamalla kaksi alokaspataljoonaa ja neljä vanhennettua pataljoonaa. Muistio on ilmeisesti laadittu hieman aiemmin, koska siinä mainitut neljä ylimääräistä vanhennettua pataljoonaa II/JR 51, III/JR 23, I/JR 60 ja I/JR 45 päätettiin kotiuttaa maaliskuun 30.päivänä annetulla käskyllä.¹⁶³

Huhtikuun alussa kenttäarmeijan jalkaväki oli pääpiirtein halutussa kokoonpanossa. Tämän jälkeen alettiin ilmeisesti pohtia prikaatiorganisaation tarpeellisuutta, koska ei ollut nähtävissä, että sota loppuisi nopeasti. Päämajan järjestelyosasto laati muistion, jossa käsiteltiin mahdollisuutta muuttaa nelipataljoonainen prikaati ja kaksi pataljoonainen rykmentti kahdeksi kolmipataljoonaiseksi rykmentiksi, siirtämällä prikaatin neljäs pataljoona alokasrykmentin kolmanneksi pataljoonaksi. Järjestelyosasto näki muutoksen mahdollisena, jos se toteutetaan vain taistelujaotuksen muutoksena. Organisaation muutoksen ongelmana oli se, että prikaatien neljännet pataljoonat eivät yleensä olleet alokasrykmenttien kolmansia pataljoonia, vaan jo kotiutettujen rykmenttien osia. Organisaation muuttaminen olisi siis tarkoittanut pataljoonan nimenmuuttamisen lisäksi liikekannallepanosuunnitelman muuttamista. Järjestelyosasto ei kannattanut organisaation muuttamista.¹⁶⁴

Asia eteni toukokuun alussa. Päämajan liikekannallepanotoimiston sotapäiväkirjassa on toukokuun 1.päivänä seuraava merkintä: **Teki Yleisesikunnan päällikkö aloitteen nykyisen divisioonien organisaation muuttamisesta siten, että prikaatien neljännet pataljoonat liitettäisiin n.s. kaksipataljoonaisten alokasrykmenttien kolmansiksi pataljooniksi ja saisivat nämä pataljoonat tämän uuden sijoituksen mukaisen nimen. Samoin lakattaisiin käyttämästä prikaatinimitystä kaikkien muiden, paitsi 3.Pr:n ja 12.Pr:n osalta. Järjestelyosasto esitti muistiossaan oman erivän mielipiteensä, joka kannatti nykyisten järjestelyjen säilyttämistä.**¹⁶⁵

Ylipäällikkö hyväksyi tehdyn aloitteen ja toukokuun 13.päivänä annettiin käsky, jonka mukaisesti divisioonien nuorennettu, ikäluokista 1912-1922 muodostettu jalkaväki on heti, taistelutilanteen salliessa, jaettava siten, että siitä muodostetaan kaksi kolmipataljoonaista jalkaväkirykmenttiä.¹⁶⁶ Samanaikaisesti käskettiin seitsemän pataljoonan nimen muuttamisesta ja liittämistä kaksipataljoonaisten rykmenttien kolmansiksi pataljooniksi.¹⁶⁷ Prikaatista luovuttiin ja samalla tunnustettiin, ettei syksyllä 1941 laadittua portaittaista siirtymistä rauhanajan kokoonpanoon kyetä toistaiseksi toteuttamaan.

YHTEENVETO

Päämajan tilannekartoilla omien joukkojen nopea eteneminen ja Saksan menestys antoivat aiheen aloittaa valmistelut, jotka tähtäsivät jo etukäteen lyhyeksi arvioidun sodan päättämiseen. Syyskuun alussa aloitettu suunnittelu suojajoukkokokoonpanoon ja edelleen rauhan ajan kannalle siirtymisestä perustui selkeisiin operatiivisiin seikkoihin. Näytihän todennäköiseltä, että asetetut tavoitteet saavutetaan varsin nopeasti.

Tavoitteiden portaittainen saavuttaminen johti siihen, että lokakuun puolivälissä aloitettiin järjestelyt suojajoukkokokoonpanoon siirtymiseksi Karjalan kannaksella ja Rukajärvellä. Ei ole nähtävissä selkeitä perusteita siitä, että työvoimatarpeet olisivat vaikuttaneet tehtyihin ratkaisuihin. Toisaalta Päämaja joutui samanaikaisesti myöntämään runsaasti erilaisia työlomia ja vapauttamaan miehiä palveluksesta. Paheneva työvoimapula oli siis varmasti tiedossa.

Päämaja ei syksyllä 1941 suhtautunut kovin suojeasti työvoiman vapauttamiseen kenttäarmeijasta. Sen näkökulmasta katsottuna talouselämä ei ollut hoitanut välirauhan aikana tarvittavia henkilövarauksia. Ilmeisesti vasta marraskuun lopussa pidetty hallituksen ja Päämajan välinen neuvottelu selvitti lopullisesti näkökannat puolin ja toisin. Suunnitelman mukaisesti aloitettu kotiuttaminen sai näin jatkoa ajatellen selkeät talouselämän vaateet.

Työvoimatarpeiden nopea kasvaminen johti kuitenkin Päämajan tarkentaman portaitaisen järjestelmän sekoittumiseen. Joukkojen uudestijärjestelyt ja kotiuttamiset toteutettiin tammikuusta 1942 alkaen samanaikaisesti. Tällöin on ensimmäisen kerran selkeästi nähtävissä työvoimatarpeiden painoarvon nousu eräänä tilanteen arvioinnin osatekijänä.

Hallituksen esittämä 68 000 miehen välitön kotiuttaminen oli ilmeisen liioiteltu vaatimus. Joulukuun loppuun mennessä kotiutetut 34 000 miestä täyttivät suurimmat tarpeet, koska vaadittu määrä oli kotiutettu vasta maaliskuun alussa 1942. Samanaikaisesti on muistettava, että henkilöstön vaihto eli vanhempien ikäluokkien kotiuttaminen alokkaita vastaan ei tosiasiallisesti lisännyt työvoiman määrää, mutta toi talouselämän tarpeisiin enemmän ammattitaitoa. Kotiuttamiset olivat suojajoukkosuunnitelman selvin ulospäin näkyvä osa, joka on johtanut kotiuttamisten ja työvoimatarpeiden voimakkaaseen keskinäiseen kytkentään.

Suojajoukkosuunnitelmasta jouduttiin luopumaan sodassa sangen tavanomaisen syyn takia. Arvio tilanteen kehittymisestä ei toteutunut. Pelkistään voidaan sanoa, että suojajoukkokokoonpanosta luovuttiin, koska Saksa ei kyennyt lyömään Neuvostoliittoa. Lopullinen isku suunnitelmalle oli Leningradin sitkeä taistelu saarrettuna ja Neuvostoliiton vastahyökkäykset Suomen rintamalla talvella 1942.

LÄHDELUETTELO

1 ARKISTOLÄHTEET

1.1 Valtionarkisto

Juho Niukkasen kokoelma 10:IIa. Hallituksen ja Ylipäällikön salainen neuvottelutilaisuus 28.11.1941. Pöytäkirja kokouksen kulusta.

1.2 Sota-arkisto

1.2.1 Päämajan arkistoa

Operatiivinen osasto

T 15706/1, T 15707/4, T 15707/7, T 15708/1, T 15708/3, T 20098/1.

Järjestelyosasto

T 22520/Hh4, T 22520/Hh78, T 22520/Hh88, T 22520/F23, T 22520/F25, T 22520/F26, T 22520/F28.

1.2.2 Karjalan Armeijan esikunnan arkistoa

Operatiivinen osasto

T 2268/4, T 2262/2, T 4958/2.

1.2.3 IV Armeijakunnan esikunnan arkistoa

Toimisto III

P 9068/1-9

1.2.4 Sotapäiväkirjat

PM:n lkpsto:n spk. T 19770, PM:n maavtsto:n spk. T 15698.

1.2.5. Henkilökohtaiset kokoelmat

Eversti V.A.M. Karikoski, PK 1493/3, Kenraalimajuri T.W. Haaki, PK 1028/4

1.2.6 AOK Norwegenin arkisto

Mikrofilmi F 1.327

1.3 Sotatieteelaitos

PM:n spk:n liitteet n:o 460-500

2 KIRJALLISUUS

Erfurth 1951: Waldemar Erfurth (suom W.E.Tuompo), Suomi sodan myrskyssä 1941 - 1945, Porvoo - Helsinki 1951.

Haaki 1950: T.W.Haaki, Suomen puolustusvoimain saattaminen sodan kannalle kesäkuussa 1941 ja niissä sodan aikana tapahtuneet muutokset, 1950. Tutkimusraportin käsikirjoitus on Maanpuolustuskorkeakoulun kirjastossa.

Jatkosodan historia, 1.osa, toim Sotatieteen laitoksen Sotahistorian toimisto, Porvoo - Helsinki - Juva, 1988.

Jatkosodan historia, 3.osa, toim Sotatieteen laitoksen Sotahistorian toimisto, Porvoo - Helsinki - Juva, 1988.

Kesseli 1992: Pasi Kesseli, Suomalainen prikaatin esikunta ennen talvisotaa, SKK:n vuosiesiteilmä, 1992.

Manninen 1980: Ohto Manninen, Suur-Suomen ääriviivat, Tampere - Jyväskylä 1980. Viite 104, Manninen 1980, s. 278.

Myllyniemi 1982: Seppo Myllyniemi, Suomi sodassa 1939 - 1945, Keuruu, 1982.

Saraste Erja: Erja Saraste, Työvoimahallinto ja -politiikka Suomessa toisen maailmansodan aikana - Inhimillisten resurssien käyttö kriisi aikana 1939 - 44, lisensiaattityö, Helsingin Yliopisto, 1983.

Suomen Sota 1941-1945, 1.osa, toim Sotahistoriallisen Tutkimuslaitoksen Sotahistoriallinen toimisto, Kuopio, 1965.

Suomen Sota 1941- 1945, 6.osa, toim Sotahistoriallisen Tutkimuslaitoksen Sotahistoriallinen toimisto, Helsinki, 1956.

Tiainen: L.T. Tiainen, Kotijoukkojen toiminta sodan 1941-1945 aikana (käsikirjoitus).

Tervasmäki 1978: Vilho Tervasmäki, Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939 - 1978 (Puolustusministeriön historia), Hämeenlinna, 1978.

LÄHDEVIITTEET:

1. PvPE:n ak n:o 1670/Järj2/5/1.10.1945, s.1. T 20098/1, SArk. Haaki 1950, s.1- 4.
2. PvPE:n ak n:o 1670/Järj2/5/1.10.1945, s.2. T 20098/1, SArk. Haaki 1950, s.1- 20.
3. MaVE:n käsky n:o 1200/III/11B/18.5.1940. T 20098/1, SArk.
4. V AKE:n käsky n:o 60/III/3sal/28.9.1940. P 9068/9, SArk.
III AKE:n käsky n:o 351/III/52sal/5.12.1940. P 9068/8, SArk.
IV AKE:n käsky n:o 442/III/163.op.sal/27.3.1941. P 9068/1, SArk.
5. PvPE:n ak n:o 1670/Järj2/5/1.10.1945, s.21- 25. T 20098/1, SArk. Haaki 1950, s.71- 74.
6. V AKE:n käsky n:o 60/III/3sal/28.9.1940. P 9068/9, SArk.
III AKE:n käsky n:o 351/III/52sal/5.12.1940. P 9068/8, SArk.
IV AKE:n käsky n:o 442/III/163.op.sal/27.3.1941. P 9068/1, SArk.
7. IV AKE:n käsky n:o 442/III/163.op.sal/27.3.1941. P 9068/1, SArk.
IV AKE:n käsky n:o 293/III/162 c sal/18.2.1941. P 9068/4, SArk.
IV AKE:n käsky n:o 820/III/162.op.sal/30.5.1941. P 9068/2, SArk.
7. DE:n käsky n:o 271/III/1/44.sal/7.3.1941. P 9068/4, SArk.
8. PrE:n käsky n:o 1840/III/51/535.op.sal/16.6.1941. P 9068/5, SArk.
9. PrE:n käsky n:o 380/III/161/op.sal/12.5.1941. P 9068/6, SArk.
10. PrE:n käsky n:o 38/III/163/op.sal/18.6.1941. P 9068/7, SArk. .
8. Kesseli 1992, s.8.
9. Suojajoukkokäskyjä vuodelta 1941. P 9068/1- 9, SArk.
Jatkosodan historia, 1.osa, 1988, s.66 - 67 ja 70 - 71.
10. Jatkosodan historia, 1.osa, 1988, s.23.
11. Myllyniemi 1982, s.304.
12. Suomen Sota 1941-1945, 6.osa, 1956, s.49.
13. PM:n järj-os:n päällikön muistio/sal/9.9.1941, T 15707/4, SArk.

14. PM:n järj-os:n päällikön muistio/sal/11.9.1941. T 15707/4, SArk.
15. PM:n järj-os:n päällikön muistio/sal/9.9.1941. T 15707/4, SArk.
16. PM:n järj-os:n päällikön muistio/sal/9.9.1941. T 15707/4, SArk.
17. PM:n käsky n:o - /Järj.3.sal/-./9.1941. T 22520/Hh88, SArk.
18. PM:n käsky n:o - /Järj.3.sal/-./9.1941. T 22520/Hh88, SArk.
19. PM:n lktsto:n spk. T 19770/1, SArk.
20. Suomen Sota 1941-1945, 6.osa, 1956, s.49.
21. PM:n spk:n liitteet n:o 460 - 500, ajalta 22.6.41- 22.6.42, liite 464a. SotatL
22. PM:n lktsto:n spk. T 19770/1, SArk.
23. Suomen Sota 1941 -1945, 6.osa. s.49. PM:n lktsto:n spk. T 19770/1, SArk.
24. PM:n ak n:o 2052/Lkp.sal/15.10.1941. T 22520/F23, SArk.
25. IV AKE:n ak n:o 525/III/217sal/23.10.1941. T 22520/F23, SArk.
26. PM:n spk:n liitteet n:o 460 - 500, ajalta 22.6.41- 22.6.42. liite 464a, SotatL.
27. PM:n lktsto:n spk. T 19770, SArk. PM:n järjsto:n päiväkirja vuosilta 1940 1943, s.52.Päiväkirja käsittää järjestelyalan tärkeimmät tapahtumat ja tiivistelmät useista muistioista. T 17751/2, SArk.
28. PM:n järjsto:n päiväkirja, s.46. T 17751/2, SArk.
29. PM:n järjsto:n päiväkirja, s.46. T 17751/2, SArk. PM:n järj-os:n ak n:o 1271/Järj 1/-/4.1942. Puolustusvoimain järjestely demobilisaation jälkeen nykyoloissa. Asiakirja perustuu 15.10.1941 laadittuun suunnitelmaan. T 17750/4, SArk.
30. PM:n järjsto:n päiväkirja, s.46. T 17751/2, SArk.
31. PM:n ak n:o 1430/Järj1/2/sal/4.11.1941. T 17749/1, SArk.
32. PM:n ak n:o 1430/Järj 1/2/sal/4. 11.1941. T 17749/1, SArk.
33. I AKE:n ak n:o 1210/III/95sal/25.11.1941. T 17749/4, SArk.
6. DE:n ak n:o 640/III/4sal/12.11.1941. T 17749/4, SArk.
2. DE:n ak n:o 1106/III/2sal/L2290/20.11.1941. T 17749/4, SArk.
12. DE:n ak n:o 1342/III/Järj.5.sal/21.11.1941. T 17749/4, SArk.
18. DE:n ak n:o 2159/III/4sal/22.11.1941. T 17749/4, SArk.
14. DE:n ak n:o 686/III/L4245/15.11.1941. T 17749/4, SArk.
34. I AKE:n ak n:o 1210/III/95sal/25.11.1941. T 17749/4, SArk.
12. DE:n ak n:o 1342/III/Järj.5.sal/21.11.1941. T 17749/4, SArk.
14. DE:n ak n:o 686/III/L.4245/sal/15.11.1941. T 17749/4, SArk.
35. I AKE:n ak n:o 1210/III/95.sal/25.11.1941. T 17749/4, SArk.
36. Kuten viitteen 33 asiakirjat.
37. Saraste 1983, s.110.
38. Saraste 1983, s.111. Tiainen s.124, Eversti Tiainen tutkimus on laadittu ilmeisesti 1950-luvun alku-puolella liittyen Suomen Sota 1941-1945 kirjasarjan tekoon.
39. Saraste 1983, s.114.
40. Saraste 1983, s.115. Tiainen, s.127.
41. Saraste, s.115. Tiainen, s.127.
42. Tiainen, s.127.
43. Saraste 1983, s.116.
44. Suomen Sota 1941-1945, 1.osa, 1965, s.219-221.
45. Saraste 1983, s.120. Haaki 1950, s.104.
46. Saraste 1983, s.119. Haaki 1950, s.104.
47. Suomen historia, 7.osa, 1987, s.345. Myllyniemi 1982, s.304.
48. Suomen historia, 7.osa, 1987, s.345.
49. Tervasmäki 1978, s.104 - 105.
50. Haaki 1950, s.104-105.
51. Saraste 1983, s.123.
52. Saraste 1983, s.123.
53. Suomen historia, 7.osa, s.392.
54. Suomen historia, 7.osa, 1987, s.390.
55. Juva 1957, s.518.
56. PM:n järj-os:n suunnitelma,lohkokaavio suojajoukkojen käytöstä suunnittain. T 22520/Hh88, SArk. Sama suunnitelma on painetussa muodossa op-os:n arkistossa, päivämäärällä 10.10.1941. T 15708/1, SArk.
57. Haakin kokoelma,kansio "Kotiuttaminen", PK 1028/4, SArk.
58. Suomen Sota 1941- 1945, 1.osa, 1965, kartta 6.
59. PM:n ak n:o 2873/Op.l/5a/sal/6.11.1941. T 15706/1, SArk.

60. PM:n ak n:o 2872/Op.I/5a/sal/6.11.1941. T 15706/1, SArk.
61. PM:n ak n:o 2900/Op.I/5a/sal/10.11.1941. T 15706/1, SArk.
62. IV AKE:n ak n:o 573/III/201sal/9.11.1941. T 15706/1, SArk.
63. PM:n ak n:o 2924/Op.I/5a/sal/14.11.1941. T 15706/1, SArk.
64. IV AKE:n n:o 596/IV/201sal/19.11.1941. T 15706/1, SArk.
65. IV AKE:n ak n:o 600/III/201sal/19.11.1941. T 15706/1, SArk.
66. IV AKE:n ak n:o 656/III/201sal/9.12.1941. T 15706/1, SArk.
67. KarAE:n ak n:o 5676/Op.III/12/sal/15.10.1941. T 4958/2, SArk.
68. KarAE:n ak n:o 6776/Op.III/12/sal/7.11.1941. T 4958/2, SArk.
69. PM:n muistio n:o 916/Op.2sal/8.11.1941. T 15706/1, SArk.
70. PM:n ak n:o 2910/Op.I/5a/sal/11.11.1941. T 15706/1, SArk.
71. KarAE:n ak n:o 7176/Op.III/12/sal/16.11.1941. T 4958/2, SArk.
72. KarAE:n käsky n:o 8725/Op.III/12/sal/26.12.1941. T 4958/2, SArk.
73. Suomen Sota 1941-1945, 6.osa, 1956, s.51.
74. PM:n lkpsto:n spk. T 19770, SArk.
75. PM:n käsky n:o 2052/Lkp.sal/15.10.1941. Asiakirja on otsikoitu: "Käsky I AK:n ja IV AK:n uudestijärjestelystä". T 20520/F23, SArk.
76. PM:n käsky n:o 2054/Lkp.sal/17.10.1941. T 22520/F23, SArk.
77. IV AKE:n käsky n:o 511/III/217.sal/18.10.1941. T 22520/F23, SArk.
78. PM:n ak n:o 2067/Lkp.sal/25.10.1941. T 15707/4, SArk.
PM:n ak n:o 3152/Viesti 1/11a/sal/18.10.1941. T 15707/4, SArk.
PM:n ak n:o 2732/Tyk.1/52.sal/23.10.1941. T 15707/4, SArk.
PM:n ak n:o 4233/Kpiispa/4.sal/22.11.1941. T 15708/1, SArk.
Luettelo ei ole kattava.
79. PM:n sanoma n:o 208/Järj 3./1.11.1941. T 15707/4, SArk.
80. PM:n käsky n:o 2129/Lkp.sal/15.11.1941. T 22520/F23, SArk.
81. PM:n käsky n:o 2215/Lkp.sal/25.11.1941. T 22520/F23, SArk.
82. PM:n käsky n:o 2130/Lkp.sal/15.11.1941. T 22520/F23, SArk.
83. Suomen Sota 1941- 1945, 6.osa, 1956, s.58 - 60.
84. KarAE:n ak n:o 7392/Op.III/14/sal/21.11.1941. T 2268/4, SArk.
85. VI AKE:n ak n:o 3187/Op.III/2/sal/28.11.1941. T 2268/4, SArk.
86. VI AKE:n ak n:o 3284/Op.III/2/sal/3.12.1941. T 2268/4, SArk.
87. II DE:n ak n:o 1216/III/25d/sal/17.12.1941. T 2268/4, SArk.
17.DE:n ak n:o 1786/Op.III/26/sal/17.12.1941. T 2268/4, SArk.
88. PM:n ak n:o 2382/Lkp.sal/17.12.1941. T 2268/4, SArk.
89. PM:n ak n:o 102/Lkp.sal/15.1.1942. Järjestelyosaston päällikön selostus käynnistä KarAE:ssa. T 2266/2, SArk.
90. PM:n käsky n:o 2314/Lkp.sal/11.12.1941. T 22520/F23, SArk.
91. Jatkosodan historia, 3.osa, 1991, s.257 - 258.
92. Jatkosodan historia, 3.osa, 1991, s.271.
93. PM:n käsky 2314/Lkp.sal/11.12.1941. T 22520/F23, SArk.
94. KarAE:n sanoma n:o 8254/Op.III/sal/14.12.1941. T 2268/4, SArk.
95. PM:n ak n:o 2377/Lkp.henk/16.12.1941. T 2268/4, SArk.
96. PM:n ak n:o 2389/Lkp.sal/17.12.1941. T 2268/4, SArk.
97. PM:n ak n:o 2402/Lkp.sal/20.12.1941. T 2268/4, SArk.
98. KarAE:n sanoma n:o 8409/Op.III/1sal/19.12.1941. T 2268/4, SArk.
99. KarAE:n sanoma 8490/Op.III/20.12.1941. T 2268/4, SArk.
100. PM:n sanoma n:o 8/Lkp/27.12.1941. T 15707/4, SArk.
101. KarAE:n ak n:o 8696/Op.III/sal/25.12.1941. T 2268/4, SArk.
102. II AKE:n ak n:o 3095/III/12/sal/L3900/26.12.1941. T 2268/4, SArk.
103. Hallituksen ja Ylipäällikön salainen neuvottelutilaisuus 28.11.1941. Juho Niukkanen kokoelma 10:IIa,VA. Kokouksesta laadittua puheenvuoropöytäkirjaa on käytetty tämän alaluvun päälähteenä. Muista lähteistä on viitteet erikseen.
104. Manninen 1980, s.278.
105. PM:n lkpsto:n arkistoa vuodelta 1941, sisältää Päämajan ja ministeriöiden laatimia muistioita 28.11.1941 kokousta varten. T 22520/F25, SArk.
106. PM:n muistio 27.11. Lykkäyksen myöntämisestä asevelvollisille sodan aikana koskeva P.M.Liite 2. T 22520/F25, SArk.
107. PM:n järj-os:n muistio/sal/26.5.1942. Puolustusvoimien uudestijärjestelyjen eri vaiheet käynnissä olevan sodan aikana. Haakin kokoelma. PK 1028/4, SArk.

108. PM:n laskelma kotiutetusta henkilöstöstä ajalta 15.11.1941- 7.3.1942. T 15707/4, SArk. Ks myös Haakin kokoelma. PK 1028/4, SArk.
109. PM:n lkptsto:n arkistoa:Ehdotus kotiuttamista varten. T 22520/Hh4, SArk. Ks myös PM:n op-os:n arkisto. T 15707/4, SArk.
110. PM:n käsky n:o 2052/Lkp.sal/15.10.1941. T 22520/F23, SArk.
111. PM:n käsky n:o 2314/Lkp.sal/11.12.1941. T 22520/F23, SArk.
112. KarAE:n sanoma 8254/Op.III/sal/14.12.1941. T 22520/F23, SArk.
113. IV AKE:n ak n:o 676/III/217/sal/21.12.1941. T 15706/1
114. PM:n maavtsto:n (Op.1) spk. T 15698, SArk.
115. PM:n maavtsto:n (Op.1) spk. T 15698, SArk.
116. IV AKE:n ak n:o 676/III/217/sal/21.12.1941. T 15706/1, SArk.
117. IV AKE:n ak n:o 625/III/203/sal/28.11.1941. T 15706/1, SArk.
118. PM:n maavtsto:n (Op.1) spk. T 15698, SArk.
119. Suomen Sota 1941- 1945, 6.osa, 1956, s.58.
120. PM:n ak n:o 350/Lkp.sal/12.2.1942. T 15707/4, SArk.
121. PM:n maavtsto:n (Op.1) spk. T 15698, SArk.
122. Haaki 1950, s.117.
123. Tiainen, s.69.
124. PM:n järj-os:n muistio n:tta/sal/26.5.1942. Puolustusvoimain uudestijärjestelyn eri vaiheet käynnissä olevan sodan aikana. PK 1028/4, SArk.
125. PM:n käsky n:o 2286/Lkp.sal/4.12.1941. T 22520/F23, SArk.
126. PM:n käsky n:o 2420/Lkp.sal/21.12.1941. T 22520/F23, SArk.
127. PM:n järj-os:n muistio n:otta/sal/26.5.1942. Puolustusvoimain uudestijärjestelyn eri vaiheet käynnissä olevan sodan aikana. PK 1028/4, SArk. Ks myös PM:n lkptsto:n spk. T 19770, SArk.
128. PM:n käsky n:o 19/Lkp.sal/5.1.1942. T 22520/F26, SArk.
129. PM:n ak n:o 47/Lkp.sal/9.1.1942. T 22520/F26, SArk.
130. PM:n lkptsto:n spk. T 19770, SArk.
131. PM:n järj-os:n päällikön muistio n:tta/sal/15.1.1942. Karjalan Armeijan joukkojen uudestijärjestelytilanne sekä alokkaiden sijoitus. T 22520/F28, SArk.
132. IV AKE:n ak n:o 8/III/207/sal/5.1.1942. T 22520/F26, SArk.
PM:n ak n:o 109/Lkp.sal/16.1.1942. T 22520/F28, SArk. Em viitteet ovat vain esimerkkejä. Luettelo ei ole kattava.
133. PM:n ak n:o 159/Lkp.sal/21.1.1942. T 22520/F26, SArk. PM:n ak n:o 302/Lkp.sal/9.2.1942. T 22520/F26, SArk. Luettelo ei ole kattava.
134. Tiainen, s.74.
135. PM:n järj-os:n muistio n:tta/sal/27.1.1942. Lyhyt selostus uudestijärjestely- ja kotiuttamistoimenpiteistä. T 22520/Hh78, SArk.
136. PM:n ak n:tta/sal/7.3.1942. Kotiuttamistilanne 7.3.1942. T 15707/4, SArk.
137. PM:n järj-os:n ak n:tta/sal. Laskelma kotiutetusta henkilöstöstä yksiköittäin. T 15707/4, SArk. Laskelma käsittää ajanjakson 15.11.1941-7.3.1942, kahden viikon jaksoina.
138. PM:n aiemmin esitetty laskelma. T 15707/4, SArk.
139. PM:n op-os:n ak n:o 359/Op./sal/22.2.1942. Huomioita matkasta Syvärin rintamalla 8.2-17.2.1942. T 15706/1, SArk. Ks. myös Viite 131.
140. PM:n käsky n:o 351/Lkp.sal/22.2.1942. T 15707/4, SArk.
141. PM:n ak n:o 502/Lkp.sal/17.2.1942. T 15708/3, SArk.
142. PM:n lkptsto:n spk. T 19770, SArk.
143. KarAE:n ak n:o 2586/Op.III/19/sal/27.2.1942. T 15707/4, SArk.
144. PM:n järj-os:n esittely ye-päällikölle 28.2.1942. T 15707/4, SArk.
145. PM:n käsky n:o 555/Lkp.sal/5.3.1942. T 22520/Hh 88, SArk.
146. PM:n käsky n:o 558/Lkp.sal/5.3.1942. T 22520/F28, SArk.
147. PM:n lkptsto:n spk. T 15698, SArk.
148. PM:n järj-os:n yhteenvedo/sal/14.3.1942. Lyhyt yhteenvedo muiden ase- ja huoltolajien, paitsi jalkaväen, vanhempien ikäluokkien kotiuttamisesta. T 22520/Hh88, SArk.
149. PM:n lkptsto:n arkistossa oleva muistio, joka käsittelee em yhteenvedon tarjoamia mahdollisuuksia kotiuttaa henkilöstöä. T 22520/F26.
150. PM:n ak n:o 757/Lkp.sal/7.4.1942. T 15707/4, SArk.
151. PM:n lkptsto:n spk. T 19770, SArk.
152. PM:n lkptsto:n spk. T 19770, SArk.
153. PM:n kotiuttamislaskelma ajalta 30.5.1942. T 22520/Hh78, SArk.
154. Saraste 1983, s.132.

155. Haaki 1950, s.113.
156. Mannerheimin ja Keitelin välistä kirjeenvaihtoa 26.8.1941. Erfurth lähettänyt tiedoksi AOK Norwegenille. Mikrofilmi F 1.327, SArk.
157. Mannerheimin ja Keitelin välistä kirjeenvaihtoa 25.9.1941. Erfurth lähettänyt tiedoksi AOK Norwegenille. Mikrofilmi F 1.327, SArk. Erfurth 1951, s.72.
158. PM:n lkptsto:n spk. T 19770, SArk.
159. PM:n spk:n liitteet n:o 460-500, ajalta 22.6.41-22.6.42, liite 464a, SotatL
160. PM:n järj-os:n muistio/sal/26.5.1942. Puolustusvoimien uudestijärjestelyjen eri vaiheet käynnissä olevan sodan aikana. Haakin kokoelma. PK 1028/4, SArk.
161. PM:n järj-os:n muistio n:ta/sal/9.4.1942. Päämajan järjestelyosaston kanta nykyisen nelipataljoonaisen prikaatiorganisaation ja kaksipataljoonaisen alokasrykmentin suhteen. T 15707/7, SArk.
162. PM:n maavtsto:n(Op.l) arkistossa oleva yhteenveto kenttäarmeijan uudestijärjestelyistä jalkaväessä 1.4.1942. T 15707/7, SArk.
163. PM:n lkptsto:n spk. T 19770, SArk.
164. PM:n järj-os:n muistio n:ta/sal/9.4.1942. Päämajan järjestelyosaston kanta nykyisen nelipataljoonaisen prikaatiorganisaation ja kaksipataljoonaisen alokasrykmentin suhteen. T 15707/7, SArk.
165. PM:n lkptsto:n spk. T 19770, SArk.
166. PM:n ak n:o 1065/Lkp.sal/13.5.1942. T 22520/F28, SArk.
167. PM:n ak n:o 1083/Lkp.sal/13.5.1942. T 22520/F28, SArk.